

ZAPISI

Peter Štih

Glose k novi monografiji o Karantaniji

Hans-Dietrich Kahl, *Der Staat der Karantanen. Fakten, Thesen und Fragen zu einer frühen slawischen Machtbildung im Ostalpenraum (7.–9. Jh.) / Država Karantancev. Dejstva, teze in vprašanja o zgodnji slovanski državni tvorbi v vzhodnoalpskem prostoru (7.–9. stol.)*. Slovenija in sosednje dežele med antiko in karolinško dobo. Začetki slovenske etnogeneze. Dopolnilni zvezek / Slowenien und die Nachbarländer zwischen Antike und karolingischer Epoche. Anfänge der slowenischen Ethnogenese. Ergänzungsband (izd./Hg. Rajko Bratož, Situla 39, supplementum – Razprave SAZU I/20, Ljubljana 2002) 562 str. + 7 slik.

Konec septembra 1998 je v Ljubljani potekal velik interdisciplinarni in mednarodni simpozij o alpsko-jadranskem prostoru med antiko in karolinško dobo s poudarkom na slovenskem ozemlju in temah, pomembnih za slovensko zgodovino obravnavanega časa. Rezultati tega doslej največjega zgodnjersrednjeveškega simpozija pri nas so imponantni: tri debele knjige v skupnem obsegu skoraj 1700 strani¹ prinašajo toliko novega in pomembnega, da jih lahko umestimo med temeljno in neobhodno študijsko literaturo za zgodovino alpsko-jadranskega prostora v zgodnjem srednjem veku. Da je to delo, pri katerem je sodelovalo skoraj štirideset mednarodno uveljavljenih referentov-avtorjev in ki je zahtevalo tudi veliko redakcijskega napora, že tako kmalu po simpoziju – prva dva zvezka sta izšla z letnico 2000, tretji pa z letnico 2002 – postalo v knjižni obliki dostopno zainteresirani javnosti, ki se je doslej tudi že večkrat zelo pozitivno odzvala,² je v prvi vrsti zasluga Rajka Bratoža, glavnega organizatorja simpozija in nato tudi izdajatelja vseh treh zvezkov.

¹ Poleg tu predstavljene monografije H.-D. Kahla še: Slovenija in sosednje dežele med antiko in karolinško dobo. Začetki slovenske etnogeneze / Slowenien und die Nachbarländer zwischen Antike und karolingischer Epoche. Anfänge der slowenischen Ethnogenese I, II (izd./Hg. Rajko Bratož, Situla 39 – Razprave SAZU I/18, Ljubljana 2000) 1130 str.

² Gl. Ludwig Steindorff, Slovenija in sosednje dežele med antiko in karolinško dobo : začetki slovenske etnogeneze, v: Zgodovinski časopis (=ZČ) 55 (2001) 137–139; Wolfgang L. Gombocz, Slowenen (und auch Kroaten!) in Spätantike und Frühmittelalter: Rajko Bratožs zweibändiges Standardwerk zur Ethnogenese der »Kinder« der Alpen-slaven, v: Pannonisches Jahrbuch / Panonski ljetopis 2002 (Pinkovac – Güttenbach 2002) 388–391; Alina Sorocceanu, Das Ljubljana-Symposium 1998 und das Konzept der Ethnogenese: Slowenien und die Nachbarländer zwischen Antike und karolingischer Epoche, v: Antiquité Tardive. Revue internationale d'histoire et d'archéologie (IV^e-VIII^e s.) 11 (2003) 331–344; Andrej Pleterski, Hans-Dietrich Kahl : Der Staat der Karantanen. Fakten, Thesen und Fragen zu einer frühen slawischen Machtbildung im Ostalpenraum (7.–9. Jh.), v: Arheološki vestnik 54 (2003) 462–464; Lujo Margetić, Hans-Dietrich Kahl : Der Staat der Karantanen. Fakten, Thesen und Fragen zu einer frühen slawischen Machtbildung im Ostalpenraum (7.–9. Jh.), v: Croatica Christiana Periodica 52/XXVII (2003) 206–208; Katja Škrubelj, Rajko Bratož (ur.): Slovenija in sosednje dežele med antiko in karolinško dobo (začetki slovenske etnogeneze), v: Pravnik 59/4–6 (2004) 338–346; Jerzy Strzelczyk, Hans-Dietrich Kahl : Jako badacz dziejow dawnej slowianszczyzny, v: Roczniki Historyczne 69/2003 (2004) 202–217, zlasti 210 sl.; Massimo Disaaderi, Slovenija in sosednje dežele med antiko in karolinško dobo. Začetki slovenske etnogeneze / Slowenien und die Nachbarländer zwischen Antike und karolingischer Epoche. Anfänge der slowenischen Ethnogenese, Supplementum: Hans-Dietrich Kahl, Der Staat der Karantanen Fakten, Thesen und Fragen zu einer frühen slawischen Machtbildung im Ostalpenraum (7.–8. Jh.) / Država Karantancev: dejstva, teze in vprašanja o zgodnji slovanski državni tvorbi v vzhodnoalpskem prostoru (7.–9. stol.), v: Memorie Storiche Forogiuliesi 83 (2003) 266–269.

Medtem, ko sta prva dva zvezka po svojem značaju zbornika (referatov in člankov) in tvorita skupaj celoto, ki se navzven kaže že v enotni paginaciji obeh delov, pa predstavlja tretji zvezek samostojno monografijo, ki je kot *supplementum* dodana prvima dvema in je njenemu avtorju Hans-Dietrichu Kahlu zrasla iz njegovih dolgoletnih raziskav in ljubljanskega simpozijjskega prispevka. Kahlova, v nemščini napisana monografija predstavlja doslej najobsežnejše znanstveno delo o slovanski Karantaniji nasploh. Topogledno je bila primerjana z Ustoličevanjem Boga Grafenauerja,³ ki pa karantanski zgodovini ne namenja toliko pozornosti in prostora kot se običajno misli, saj več kot polovico knjige zavzema kritika virov za ustoličevanje, ki so z izjemo enega vsi visoko in poznosrednjeveški, ter rekonstrukcija obreda od 11. stoletja naprej; vprašanja, zvezana s karantansko, se pravi zgodnesrednjeveško zgodovino, obravnava Grafenauer v tem delu pravzaprav le v okrog eni tretjini teksta in to v širšem časovnem razponu kot Kahl. Omembe vredno pri tej primerjavi se mi zdi tudi dejstvo, da je med obema deloma vendarle tudi pol stoletja razlike, v katerem je prišlo na podlagi t.i. etnogenetskih raziskav do bistveno drugačnega razumevanja zgodnesrednjeveških ljudstev, njihovih podlag, oblikovanja in funkcioniranja.⁴ Na karantansko zgodovino je te nove metodološke pristope in poglede prvi apliciral Herwig Wolfram v svojem paradigmatičnem komentarju Konverzije iz leta 1979⁵ in znotraj tega na novo postavljenega koordinatnega okvira se giblje tudi Kahlova obravnava.

Hans-Dietrich Kahl se je pisanja te težke in v posameznih partijah nemara tudi po nepotrebnem nekoliko preveč ekstenzivno zastavljene knjige, v katero je evidentno vložil velik napor, lotil kot upokojeni profesor univerze v Gießnu v Nemčiji. Po svoji izobrazbi je zgodovinar, germanist in klasični filolog, ki je kot medievist velik del svoje raziskovalne pozornosti namenjal tudi Slovanom vzhodno od nekdanje karolinške-nemške meje na Labi in Sali ter spada tako med odlične poznavalce tistega področja, ki ga pokriva pojem *Germania Slavica*. Poleg tega se zadnjega četrta stoletja tudi izredno plodovito, inovativno in zato tudi polemično, ukvarja s karantansko oziroma alpskoslovansko zgodovino zgodnjega srednjega veka.⁶ Pri tem tega ne počne zaprt v raziskovalni kabinet, ampak je v dolgih letih svojega pečanja z zgodovino regije »med Salzburgom in Trstom, od Pustriške doline do Semmeringa in Gorjancev«, le-to tudi sam prevandral in prepotoval in tako poleg njene zgodovine dobro spoznal tudi njene ljudi in njen prostor. K temu je dodati še Kahlovo izrazito občutljivost glede metodoloških izhodišč pri reševanju posameznih problemov, saj je od njih v največji meri odvisna verodostojnost in prepričljivost dobljenih rezultatov. Njegove razprave, vključno z monografijo o Karantaniji, so topogledno napisane na visokem nivoju, z vedno jasno opredeljenim – in če je potrebno tudi problematiziranim – metodološkim pristopom in lahko služijo za zgled, kako se pristopa k reševanju zgodovinskih problemov. Vse to: odlična zgo-

³ Bogo Grafenauer, *Ustoličevanje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev* (Dela SAZU I/7, Ljubljana 1952) 623 str.

⁴ Gl. Walter Pohl, *Tradition, Ethnogenese und literarische Gestaltung: eine Zwischenbilanz*, v: Karl Brunner und Brigitte Merta (Hg.), *Ethnogenese und Überlieferung. Angewandte Methoden der Frühmittelalterforschung* (Veröffentlichungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 31, Wien – München 1994) 9 sl.

⁵ Herwig Wolfram, *Conversio Bagoariorum et Carantanorum. Das Weißbuch der Salzburger Kirche über die erfolgreiche Mission in Karantanien und Pannonien* (Graz 1979) 167 str.

⁶ V kolikor je moj pregled njegovega tozadevnega dela vsaj okvirno pravi, je njegova prva obsežna razprava iz te problematike: Hans-Dietrich Kahl, *Zwischen Aquileja und Salzburg. Beobachtungen und Thesen zur Frage romanischen Restchristentums im nachvölkerwanderungszeitlichen Binnen-Noricum (7.-8. Jahrhundert)*, v: Herwig Wolfram und Falko Daim (Hg.), *Die Völker an der mittleren und unteren Donau im fünften und sechsten Jahrhundert* (Veröffentlichungen der Kommission für Frühmittelalterforschung 4, Denkschriften der ÖAW, phil.-hist. Klasse 145, Wien 1980) 33-81.

dovinska in filološka izobrazba, strokovna kompetentnost, temelječa na dolgoletnem akumuliranem znanju in širina raziskovanja, ki mu omogoča primerjave med vzhodnoalpskim in severovzhodnonemškim slovanskim prostorom – nekaj, kar se mimogrede, že dolgo časa kaže kot nujno potreben metodološki in raziskovalni pristop⁷ in, ki je prav v Kahlovi monografiji našel svojo najboljšo možno potrditev –, uvršča Hans-Dietricha Kahla med zagotovo najbolj kompetentne zgodovinarje za delo, ki ga je opravil, pa čeprav predstavlja njegovo neznanje slovenščine veliko oviro, saj mu je bila tako v veliki meri (ne pa povsem) onemogočena recepcija slovenskega zgodovinopisja, ki je od Ljudmila Hauptmanna, Milka Kosa, Boga Grafenauerja, Sergija Vilfana pa do danes delujočih raziskovalcev, pomembno prispevalo k reševanju s Karantanijo povezane problematike.

Vsebinska knjige ni v toliki meri prikazati, kako je Karantancem tekla zgodovina od njihovega oblikovanja po slovanski naselitvi v vzhodne Alpe pa do njihovega konca, zvezanega z ukinitvijo njihove državne tvorbe in njene gentilne ureditve, kar je pripeljalo tudi do ugasitve njihove etnične identitete, kolikor osvetliti temeljne strukturne elemente, ki so opredeljevali karantansko stvarnost. Kahl je na nek način izbral enciklopedijski pristop in v posameznih poglavjih je obravnaval teme kot so heterogena izhodiščna struktura prebivalstva, oblastna in sakralna struktura, gospodarske podlage karantanske družbe, problemi meja in s tem obsega Karantanije. V središču njegovega zanimanja je tako Karantanija v času preden je prišla pod bavarsko-frankovski vpliv in nadoblast; v prvi vrsti ga zanimajo *strukture* slovansko opredeljene družbene in politične skupnosti v času, ko je le-ta bila še svobodna oziroma neodvisna. Zato v knjigi tudi niso obravnavane nekatere sicer centralne teme karantanske zgodovine, kot je npr. postopna integracija Karantancev v frankovsko državo, zvezana s pokristjanjevanjem in prodiranjem novega pravnega in političnega reda.

Pri tem je zanimivo, da Kahl kot odločilne cezure v zgodovini Karantancev ne jemlje dogodkov iz okrog 743–45, ko so Karantanci na račun Bavarcev in Frankov izgubili tisto »absolutno« samostojnost, ki so jo imeli dotedaj, ali pa dogodkov po upor Ljudevita Posavskega, ko je bila (najkasneje do 828) z vpeljavo grofovske organizacije dokončno ukinjena njihova gentilna ureditev s knezom na čelu in s tem njihova lastna (pa čeprav podrejena) državna tvorba. Kahlu predstavlja odločilni prelom leto 772, ko je bavarski vojvoda Tasilo III. z neposredno vojaško intervencijo zadušil zadnji, največji in tri leta trajajoči upor Karantancev, s čimer naj bi ti izgubili svojo samostojnost. Nedvomno je zmaga bavarskega vojvode v Karantaniji imela velike in daljnosežne posledice: pomenila je z bolj ostrim režimom zvezano povečanje bavarskega vpliva, ki se v virih še najbolj kaže v intenziviranju pokristjanjevanja;⁸ to pa je bilo tudi pomembno orodje integracije. Toda izgube samostojnosti dogodki okrog 770 niso pomenili in s stališča sprememb v karantanskih strukturah – in te so v tej knjigi v ospredju – se vendarle kaže, da so bili dogodki okrog 743–745 in 828 bistveno usodnejši za Karantance. Podreditev Bavarcem in preko njih frankovskim kraljem okrog 743–745 ni le odprla vrata pokristjanjevanju, ampak je s tem hočeš-nočeš prišlo do posega v

⁷ To potrebo je v slovenskem zgodovinopisju najbolj izrazito izpostavila razprava Milka Kosa, *L'Etat slovène en Carantanie*, v: *L'Europe au IX^e-XI^e siècles* (Warszawa 1966) 123–132 (slovenski prevod Država karantanskih Slovencev, v: Milko Kos, *Srednjeveška kulturna, družbena in politična zgodovina Slovencev*. Izbrane razprave (Ljubljana 1985) 182–191), v kateri je avtor na nekaj primerih demonstriral pomembnost takšnega pristopa.

⁸ Gl. Herwig Wolfram, *Salzburg – Bayern – Österreich. Die Conversio Bagoariorum et Carantanorum und die Quellen ihrer Zeit* (Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung (=MIÖG) Ergänzungsband 31, Wien – München 1995) 282 sl. V ta čas spada najverjetneje tudi ustanovitev samostana v Molzbichlu pri Spittalu. Gl. nazadnje Karl Amon (Hg.), *Der heilige Nonnosus von Molzbichl* (Das Kärntner Landesarchiv 27, Klagenfurt 2001) 288 str.

sakralno strukturo Karantancev. S tem pa je prišlo tudi že do sprememb v njihovi gentilni strukturi, katere del je bil tudi njihov pravni red, kjer je tudi prišlo do bistvenega premika, saj je frankovski kralj – izpričano ob postavitvi Gorazda in Hotimirja za kneza – dobil *pravico soodločanja* pri postavitvi novega kneza Karantancev, ki so, kot se zdi, postali dolžni tudi vojaško pomagati novim (nad)oblastnikom.⁹ Kot še bolj radikalen poseg v gentilno strukturo Karantancev je oceniti dogodke iz okrog 828, ko je bil na mesto karantanskega kneza postavljen frankovski, iz Bavarske izvirajoči grof. Zamenjava gentilne ureditve z grofovsko je pomenila izgubo politične identitete ter strukturno in institucionalno najpomembnejšo integracijo Karantancev v frankovsko državo, ki jo je – kot sta to formulirala Harald Krahwinkler in Herwig Wolfram – po pomenu povsem upravičeno primerjati s preoblikovanjem federatske države v rimsko provinco.¹⁰

Nekoliko preseneča tudi naslov, ki ga je Kahl izbral za svojo monografijo: *Staat der Karantaner / Država Karantancev*. To pojmovanje sicer ni brez tradicije,¹¹ vendar tu preseneča v toliko, ker skuša biti avtor v svojih izvajanjih kolikor se le da tudi terminološko-pojmovno natančen, kar v prvi vrsti pomeni, da poskuša izhajati iz pojmov virov tistega časa. Beseda država (namreč nem. *Staat*, it. *stato*, fr. *état*, špan. *estado*, ang. *state* iz lat. *status*) pa je, kot je dobro znano, šele pojem novega veka. Zadrego, ki jo je zaradi tega imel avtor, kaže že podnaslov knjige, kjer je za oznako te karantanske »države« uporabil drug, manj precizen – in nemara zato bolj ustrezen – pojem: *Machtbildung* oziroma *državna tvorba*. Zavedajoč se problema ustreznega poimenovanja politične tvorbe, ki so si jo ustvarili Karantanci, se je Kahl v uvodnem prvem poglavju (str. 21–40), ki vsebuje nekaj – kot sam pravi – predhodnih pojasnil, podrobneje ustavil tudi pri spornem pojmu država. Kot točno ugotavlja, se pojem država pojavi sočasno z moderno državo novega veka, katere vsebino tudi označuje. Vsebina novoveške teritorializirane in institucionalizirane države pa je bila vse kaj drugega kot vsebina zgodnj srednjeveških državnih tvorb, ki so prvenstveno funkcionirale kot t.i. *Personenverband*. Z drugimi besedami to pomeni, da si je v primeru zgodnjega srednjega veka pod pojmom država potrebno predstavljati povsem druge vsebine in zato je seveda vprašljivo ali je primeren. Tega se več kot dobro zaveda tudi Kahl, a hkrati ostaja pri njem z utemeljitvijo, da ni ustreznega nadomestnega izraza. S tem se lahko strinjamo, če iščemo nek splošen pojem,¹² če pa govorimo konkretno o politični tvorbi Karantancev, potem zanjo po mojem mnenju vendarle obstaja bolj natančen izraz, ki izhaja iz virov, nanašajočih se prav na Karantance in ki hkrati opredeljuje tudi obliko njihove državne tvorbe. Takšen izraz je *gentilna kneževina*, ki karakterizira državno tvorbo Karantancev natančno tako, kot so jo videli in razumeli njihovi

⁹ Če so s *Sclavi* v *Annales Mettenses* (ed. Georg Heinrich Pertz, MGH Scriptores I, Stuttgart 1976) 327 sl.) ad a. 743 res mišljeni Karantanci, kot je *communis opinio*, je njihova udeležba v bavarski vojski izpričana že 743 v bitki med Franki in Bavarci ob Lechu. K tej bitki gl. Wilhelm Störmer Früher Adel. Studien zur politischen Führungsschicht im fränkisch-deutschen Reich vom 8. bis 11. Jahrhundert I (Monographien zur Geschichte des Mittelalters 6/I, Stuttgart 1973) 167 sl.

¹⁰ Harald Krahwinkler – Herwig Wolfram, *Der Alpen-Adria-Raum im Frühmittelalter*, v: Andreas Moritsch (Hg.), *Alpen-Adria. Zur Geschichte einer Region* (Klagenfurt/Celovec – Ljubljana/Laibach – Wien/Dunaj 2001) 109.

¹¹ Gl. op. 3, 7.

¹² Čeprav naj opozorim, da je Gerhard Sappok, izhajajoč iz razmišljanj Otta Brunnerja že 1942 predlagal, da v zgodnj srednjeveški vzhodni Evropi ne bi govorili o *Staatsgründungen*, temveč o *Herrschaftsbildungen*, kar se zdi smiselno. Gl. k temu Peter Štih, *Plemenske in državne tvorbe zgodnjega srednjega veka na slovanskem naseljenem prostoru v Vzhodnih Alpah*, v: *Slovenci in država. Zbornik prispevkov z znanstvenega posveta na SAZU* (od 9. do 11. novembra 1994) (Razprave SAZU I/17, Ljubljana 1995) 23 sl.

sodobniki: to skupnost je organizacijsko-oblastno po eni strani opredeljeval pojem *gens*, po drugi pa *dux* (knez), ki je stal na njenem čelu.¹³

Ob državi je Kahl posebno pozornost v prvem poglavju predhodnih pojasnil namenil tudi skupini pojmov kot so npr. etnogeneza, *gens*, polietničnost in ki so v modernem zgodovino-pisju uveljavljeni za opisovanje procesov oblikovanja zgodnj srednjeveških kolektivnih subjektov z izraženo skupno zavestjo in za njihovo označevanje. Marsikdaj so mu ti izrazi preohlapni, premalo precizni in lahko celo zavajajoči za opisovanje zgodovinskih realitet in njihovih vsebin. Tako predlaga zamenjavo latinskega *gens* in nemškega *Stamm* s *Völkerschaft* (slov. *ljudstvo*), namesto polietničnost (*Polyethnie*) se mu zdi primernejši izraz heterogenost (*Heterogenität*), enako nastanek (*Entstehung*) [ljudstva] bolje kot njegovo oblikovanje (*Bildung*). Kar se tiče predloga, da bi za označevanje zgodnj srednjeveških *gentes* uporabljali pojem ljudstvo – pojem, ki ga je mimogrede František Graus že pred leti označil zgolj kot »čisto stilistično zasilno rešitev«¹⁴ –, pri katerem po Kahlu ne odzvanja napačna predstava, da gre za skupnost, determinirano z izvorom, je vedarle opozoriti, da je prav predstava o skupnem izvoru bila sestavni del imaginarija zgodnj srednjeveških *gentes* in ena glavnih podlag njihovega obstoja kot skupnosti (nič drugače ni tudi pri današnjih modernih narodih, ki so v veliki meri konstituirani na podlagi neke imaginarne, v daljno preteklost konstruirane skupne zgodovine). Na tem nivoju je bila ta predstava del njihove realnosti in ni nemara nič narobe, če odzvanja tudi v pojmu samem. Poleg tega je izraz ljudstvo v slovenščini semantično večznačen in lahko pomeni tudi samo določen (nižji) družbeni sloj ali sploh povsem neopredeljeno maso ljudi;¹⁵ z njim skratka lahko označujemo tudi nekaj, kar je zelo daleč od zgodnj srednjeveških politično-etničnih skupnosti z izoblikovanim »mi«-občutkom in pripadnostjo. V zgodnj srednjeveškem kontekstu razume Kahl z ljudstvom jezikovno in kulturno heterogeno združbo, ki je na nižji stopnji od *naroda* oziroma *etnijske* (*Ethnos*), ki naj bi bila jezikovno in kulturno kolikor toliko enotna. Toda, ali takšna gradacija res odslikava pojmovne predstave iz zgodnjega srednjega veka, kjer so bili npr. tako Bavarci, za katere Kahl smatra, da so dosegli stopnjo etnije kot Karantanci, za katere smatra, da so ostali na stopnji ljudstva, označeni kot *gens*. Kot bo v nadaljevanju pokazano prav na primeru Karantancev, se kaže problem tudi v tem, da je marsikdaj klasifikacija neke politično-etnične skupnosti v eno ali drugo skupino lahko zelo sporna. Neke spoznavne koristi od predlagane sistematizacije ni videti, prej nas vodi k novemu nepotrebnemu predalčkanju in fragmentiranju.

Neposredni »vstop« v témo knjige predstavlja drugo poglavje s predstavitev virov, ki jih je avtor razdelil na pisane, jezikovno-toponomastične, arheološke in ljudsko izročilo (str. 41–50). Nasplošno je virov za karantansko zgodovino 7. in 8. stoletja zelo malo. In še ti ki so, omogočajo velikokrat zelo različne interpretacije in zaključke, ki se marsikdaj ne morejo dvigniti nad nivo hipotez, kar je jasno razvidno tudi iz Kahlove knjige. Marsikje si je premike v smeri bolj trdnih spoznanj, kar pomeni potrditev ali pa zavrnitev določenih hipotez, obetati predvsem (in zgolj) od nadaljnjih arheoloških raziskav (npr. Gospa Sveta, Krnski grad, Možberk), ki so v zadnjih dveh desetletjih prav neverjetno obogatile naše vedenje o

¹³ Paulus Diaconus, *Historia Langobardorum* (ed. Georg Waitz, MGH Scriptorum rerum germanicarum in usum scholarum 48, Hannover 1878, 194) V 22: *Slavorum gens in Carnuntum, quod corrupte vocitant Carantanum; Conversio Bagoariorum et Carantanorum* (ed. Fritz Lošek, MGH Studien und Texte 15, Hannover 1997) c 4: *Samo nomine quidam Sclavus manens in Quarantanis fuit dux gentis illius, Fuitque tunc dux eorum [i.e. Carantanorum] Boruth nomine; c. 5: prenominate dux Carantanorum [i.e. Cheitmar] petiit Virgilium episcopum visitare populum gentis illius; c. 6: Waltunc dux eorum [i.e. Carantanorum]*.

¹⁴ František Graus, *Die Nationenbildung der Westslawen im Mittelalter* (Nationes 3, Sigmaringen 1980) 13.

¹⁵ Gl. npr. Slovar slovenskega knjižnega jezika (Ljubljana 2002) s. v.

zgodovini koroškega prostora zgodnjega srednjega veka.¹⁶ Za zgodovinarja in njegov način dela so seveda v ospredju pisani viri, med katerimi Kahl povsem pričakovano izpostavlja predvsem *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, čeprav se je težko strinjati z njegovo trditvijo, da je to edini pripovedni vir, ki nam posreduje vsaj nekaj drobcev o politični strukturi Karantanije. V to skupino je po mojem mnenju vendarle potrebno šteti tudi nič manj pomembno poročilo Fredegarjeve kronike o knezu Valuku in marki Vinedov,¹⁷ ki ga Kahl začuda ne omenja. To poročilo, za katerega skorajda ne more biti dvoma, da se nanaša na koroško Podravje, lahko po njegovem pomenu primerjamo s Konverzijo: v omembi *marca Vinedorum* in *dux Winedorum* so ohranjeni že za čas pred sredo 7. stoletja prvi sledovi politične organiziranosti tamkajšnjih Slovanov. Oblastno-strukturno se položaj Valukovih Slovanov v osnovi ni razlikoval od položaja Borutovih Karantancev in začetke Karantanije, kot posebne državne tvorbe, je potrebno iskati prav tu. So pa bile potrebne še približno dve, tri ali nemara celo štiri generacije, da se je iz te politično-pravne skupnosti razvila še posebna etnična skupnost z individualnim gentilnim imenom. Poleg tega je to Fredegarjevo poročilo, ki govori o zatočišču, ki so ga bolgarski ubežniki dobili pri Valuku, pomemben vir tudi za vprašanje politične strukture karantanskega prebivalstva, o čemer bomo v nadaljevanju še govorili.

Prav tako preseneča, da avtor med pisanimi viri ne omenja listine bavarskega vojvode Tasila III., s katero je 769 dotiral novoustanovljeni samostan v Innichenu.¹⁸ Visoko mesto tega dokumenta, ki je za karantansko zgodovino 8. stoletja pomemben dvakratno – z ozirom na njene meje (ki jih Kahl obsežno obravnava in tam seveda to listino tudi upošteva) in pokristjanjevanje – izhaja že iz tega, da gre za edini listinski vir za karantansko zgodovino pred 9. stoletjem in da gre seveda za sodoben zgodovinski vir. Slednje velja za obdobje, ki ga v svoji knjigi obravnava Kahl, samo še za Fredegarjevo kroniko.

Še slabše je stanje virov za prostor južno od Karavank, kjer se je kot del Avarije nahajala Karniola. To je bil prostor, ki je v resnici bil v »v senci izročila«, kot je Kahl poimenoval tretje poglavje knjige, v katerem se ukvarja z njim (str. 59–66). Tu je zelo pomembno njegovo opažanje glede imena prebivalcev zgornjega Posavja, ki se v Frankovskih državnih analih za leto 820 omenjajo kot Karniolci, *Carniolenses*.¹⁹ Avtor meni, da gre pri tem za tujo oznako; za poimenovanje od zunaj in ne za ime s katerim bi se prebivalci zgornjega Posavja sami imenovali. Za domače, v slovanščini tistega časa tvorjeno ime, bi bilo po Kahlovem mnenju in ob pritegnitvi analogiji z *Carantani*, *Marav(an)i*, *Timociani*, *Guduscani* ipd., pričakovati obliko tvorjeno s sufiksom –ani; se pravi **Carniol(i)ani*. Ker ni izpričana in ker poznamo samo obliko *Carniolenses*, se Kahlu postavlja vprašanje ali so že tvorili gentilno skupnost ali pa je šlo bolj za regionalno opredeljeno skupnost, kot so jo v tistem času npr. predstavljali Furlani, ki se na enak način kot Karniolci (*Foroiulienses*) omenjajo skupaj z njimi celo v istem stavku državnih analov. Če k temu dodamo še, da nam ni s prostora ob zgornji Savi izpričan noben knez, potem se kaže Kahlova skepsa o gentilni strukturi Karniole in Karniolcev še toliko bolj upravičena.

¹⁶ Odličen pregled materialne kulture na Koroškem v pozni antiki in zgodnjem srednjem veku predstavlja delo: Paul Gleirscher, *Karantanien. Das slawische Kärnten* (Klagenfurt 2000) 165 str.

¹⁷ *Chronicarum quae dicuntur Fredegarii libri quattuor* (Bearb. Andreas Kusternig, *Quellen zur Geschichte des 7. und 8. Jahrhunderts, Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalters* 4a, Darmstadt ²1994, 242) IV 72.

¹⁸ *Die Traditionen des Hochstifts Freising I (744–926)* (Hg. Theodor Bitterauf, *Quellen und Erörterungen zur bayerischen und deutschen Geschichte* N. F. 4, München 1905) št. 34.

¹⁹ *Annales regni Francorum* (Neubearb. Reinhold Rau, *Quellen zur karolingischen Reichsgeschichte I, Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalters* 5, Darmstadt ²1987, 122) ad a. 820.

Vendar je na drugi strani potrebno opozoriti tudi na sledeče. Če pogledamo primer Moravanov (v njihovem takratnem jeziku *Moravlene*, kot je razvidno iz Žitja Metoda²⁰), kjer najdemo v latinskih virih tistega časa poleg oblike *Maravi*, *Maravani*, *Marahoni* ipd. tudi obliko *Marahenses*, *Maravienses*, *gens Mara(h)ensium*, *Sclavi Marahenses*,²¹ potem jasno sledi, da tudi oblika *Carniolenses* sama po sebi še ne more pomeniti tuje oznake, ampak je lahko šlo le za latinizirano obliko domačega imena **Carniol(i)ani*. Zadeva z obliko *Carniolenses*, ki jo je mogoče interpretirati kot tujo ali pa kot latinizirano domačo oznako, je skratka takšna, da gentilne ureditve Karniole ne more potrditi, vendar je tudi ne more zanikati. Zato pa jo vsekakor dopušča. Menim celo, da je tudi verjetna, čeprav se tega trdno ne da dokazati.

Pomembne indice za takšno mnenje nam daje primerjalna metoda. Po eni strani gre za tipološko primerjavo nastanka imena Karantanci in Karniolci, kjer gre za enaka procesa: etnonima sta nastala iz horonima; pri enih in drugih je njihovo ime izpeljano iz imena pokrajine v kateri so živeli.²² Po drugi strani pa gre za upoštevanje časovnega in prostorskega konteksta, v katerem se prvič (in edinkrat) omenjajo Karniolci, se pravi za primerjavo s širšim prostorom avarskega kaganta po njegovem propadu. Vidimo, da je v prvih desetletjih 9. stoletja prišlo na obrobju nekdanjega avarskega kaganata do »etnonimske zgostitve«,²³ do pojava cele vrste individualnih gentilnih imen kot so Čehi, Moravani, Guduskani, Timočani, Abodriti oziroma Praedenecenti, Srbi (in nekoliko kasneje tudi Hrvati). Ta imena so nadomestila kolektivno gentilno ime Slovani in njihov pojav je razumeti kot del procesa velikega etničnega, družbenega in gentilnega preslojevanja, ki je zajelo propadli kaganat. V ta kontekst je potrebno umestiti tudi edino omembo Karniolcev leta 820, ki tako v Posavju odlikava etnogenetske procese na nekdanj avarskih tleh. Druga primerjava v tem sklopu pa je sledeča: po uporabi Ljudevita Posavskega, ki je v začetku dvajsetih let 9. stoletja dodobra zamajal frankovski jugovzhod, je na tem prostoru prišlo do uvajanja grofovske uprave, ki je zamenjala bolj samostojno in s tem manj zanesljivo gentilno. Tako sta na ozemlju »frankovskega« avarskega kaganata med Donavo in Rabo nastali dve grofiji, v Karantaniji je zadnjega domačega kneza Etgarja zamenjal bavarski grof Helmwin. Domače kneze so izgubili tudi panonski Slovani, ki so 827 prišli pod Bolgare, saj so ti njihove *duces* zamenjali s svojimi *rectores*, kar so Franki po ponovni osvojitvi tega prostora s postavitvijo Pribine za grofa le potrdili. Gledano iz te perspektive oziroma v tem kontekstu pa lahko razumemo pojavitev frankovskega grofa (z Bavarske izvirajočega Salacha) ob zgornji Savi v tridesetih letih 9. stoletja kot posledico odprave gentilno strukturirane Karniole in njega samega kot naslednika plemenskega kneza Karniolcev.²⁴

O gentilni ureditvi Karniole pa nemara obstaja še en indic, na katerega je opozoril Sergij Vilfan.²⁵ Gre za običaj, zabeležen že pred sredo 15. stoletja in po katerem je moral kosez, ki je imel v fevdu koseški dvor v Logu na vzhodnem obrobju Ljubljane peljati ob prihodu

²⁰ Žitje Metoda (pripr. Metod Benedik, Sveta brata Ciril in Metod v zgodovinskih virih. Ob 1100 letnici Metodove smrti, Acta Ecclesiastica Sloveniae 7, Ljubljana 1985, 225) c. 10.

²¹ Gl. Graus, Nationenbildung (kot v op. 14) 156 sl.

²² Gl. Harald Krahwinkler, Ausgewählte Slaven-Ethnonyme und ihre historische Deutung, v: Slovenija in sosednje dežele med antiko in karolinško dobo. Začetki slovenske etnogeneze / Slowenien und die Nachbarländer zwischen Antike und karolingischer Epoche. Anfänge der slowenischen Ethnogenese I (izd./Hg. Rajko Bratož, Situla 39 – Razprave SAZU I/18, Ljubljana 2000) 413 sl.

²³ Krahwinkler, Slaven-Ethnonyme (kot v op. 22) 418.

²⁴ Gl. Štih, Plemenske in državne tvorbe (kot v op. 12) 38 sl.

²⁵ Sergij Vilfan, Koseščina v Logu in vprašanje kosezov v vzhodni okolici Ljubljane, v: Hauptmannov zbornik (Razprave SAZU I/5, Ljubljana 1966) 190 sl.; isti, Zgodovinska pravotvornost in Slovenci (Pravna obzorja 5, Ljubljana 1996) 109.

deželnega kneza v slavnostnem sprevodu slovesno okrašenega vola v mesto in ga oddati vladarjevi kuhnji. Zadnjič je imetnik tega koseške fevda oddal vola ob dednem poklonu Karlu VI. 1728. Vilfan (upravičeno) meni, da v tradirani obliki običaj ne odraža njegovega prvotnega pomena in da je bil prvotno zvezan le s prihodom deželnega kneza ob priliki dednega poklona (ta je na simbolni ravni povsem primerljiv z obredom ustoličevanja, na kar kaže tudi to, da je bil na Koroškem v 16. in 17. stoletju prav vojvodski stol večkrat prostor poklonitve novemu deželnemu knezu²⁶) in tudi oddaja vola za kuhinjo bo prejkone napačno razumljen prvotni pomen običaja. Poleg tega je k isti skupini loških kosezov spadal tudi kosez, ki se je imenoval Kamnar in ni bil v nobeni zvezi s kamnoseštvom ali kamnolomom. Kosez, kamen, dedni poklon, okrašen vol, slovesen sprevod – vse to spominja na koroški obred ustoličevanja in novoveški običaj iz obrobja Ljubljane bi lahko skrival spomin na obred, s katerim se je nekdaj izročala oblast karniolskim knezom in bi lahko bil relikv gentilne ureditve Karniolcev.

Pri vsem tem razpravljanju pa se je potrebno zavedati, da tudi ta, na podlagi zgornjih izvajanj precej plavzibilna gentilna ureditev Karniole, ne pomeni nič drugega, kot to, da imamo opraviti z etnogenetskim procesom, ki ne samo, da ni bil dokončan, ampak je bil po vsej verjetnosti nasilno prekinjen že v njegovi zgodnejši fazi. In čeprav je slovenski prostor južno od Karavank bil, kot točno pravi Kahl, v »senci izročila«, ni za podceniti njegovega pomena za proučevanje družbenih struktur alpskih Slovanov in s tem tudi Karantancev. V mislih imam predvsem vprašanje o vlogi in mestu županov v staroslovanski družbi, o katerem se je začel z Janom Peiskerjem razviti velika in dolgotrajna znanstvena diskusija; njeno izhodišče pa je predstavljalo urbarialno gradivo, nanašajoče se na južno Štajersko.²⁷

Iz »sence izročila« nas na nekoliko bolj osvetljeno sceno prostora severno od Karavank vodi četrto poglavje knjige (str. 67–78), ki ga je avtor naslovil »Ljudje iz Karante«. To je pomen imena Karantanci, o katerem Kahl razpravlja na tem mestu. Že dolgo je znano, da je ime etimološko zagotovo predslovanskega izvora, vendar pa gre, kot naglašava avtor, za besedo, tvorjeno na podlagi slovanskih jezikovnih zakonitosti. Sami so se verjetno imenovali **Karantane*, čeprav sta enako možni tudi obliki **Karentane* in **Karontane*. Etnonim je namreč izpeljan iz horonima, ki nam v 9. stoletju ni sporočen samo v samostalniški obliki *C(h)aranta*, ki jo navaja Kahl, ampak tudi v obliki *C(h)arenta*, medtem ko srečamo pri anonimnem ravenškem geografu za Karantance oznako *Carontani*, v Nestorjevi kroniki, kjer imamo njihovo ime prvič zabeleženo v slovanskem jeziku, pa je oblika *Horutane*.²⁸

Pokrajinsko ime Karanta/Karenta, ki se običajno lokalizira na prostor Šenturške gore in Gosposvetskega polja, Kahl povezuje predvsem z masivom Šenturške gore, saj naj bi se etimološki pomen besede Karanta/Karenta, ki naj bi izvirno imela nekaj skupnega s skala oziroma kamen, težko nanašal na bolj zamočvirjeno Gosposvetsko polje. Ob predpostavki, da predlagana razlaga karantanskega imena res drži, o čemer pa med etimologi ni enotnega mnenja,²⁹ ima Kahlov argument svojo težo. A svojo ima tudi dejstvo, da je cerkev Gospe svete stala *ad Carantanam*. Njena prva omemba s to oznako je iz leta 860 in je kronološko

²⁶ Gl. Bogo Grafenauer, Ustoličevanje koroških vojvod, gradnja slovenskega državnega mita in vpliv na oblikovanje slovenskega naroda v 19. stoletju, v: Slovenci in država. Zbornik prispevkov z znanstvenega posveta na SAZU (od 9. do 11. novembra 1994) (Razprave SAZU I/17, Ljubljana 1995) 64.

²⁷ Gl. zlasti Ljudmil Hauptmann, Staroslovenska družba in obred na knežjem kamnu (Dela SAZU I/10) 7–74.

²⁸ Gl. Krahwinkler, Slaven-Ethnonyme (kot v op. 22) 415 sl.

²⁹ Gl. Eberhard Kranzmayer, Ortsnamenbuch von Kärnten I (Archiv für vaterländische Geschichte und Topographie 50, Klagenfurt 1956) 24 sl. in tudi Kahl, Staat der Karantanen, 71 in op. 77, kjer je razvidno, da je drugačnega mnenja tudi Gottfried Schramm v meni nedostopnem delu Eroberer und Eingesessene. Geographische Lehnennamen als Zeugen der Geschichte Südosteuropas im ersten Jahrtausend n. Chr. (Stuttgart 1981).

primerljiva z prvo omembo Krnskega gradu (888 *Carentanum, curtis Corontana*) in precej starejša od prve omembe Šenturške gore (983 *mons Carentanus*).³⁰ V kontekstu, v katerem je omenjena, pa *ad Carantanum* lahko razumemo tako, da je cerkev Gospe svete ležala pri Karanti ali pa v njej. Možnost, da je pojem Karanta prvotno pokrival tudi Gosposvetsko polje, se mi ne zdi tako majhna.³¹ Kakorkoli že, to vprašanje niti ni tako bistveno – vsega skupaj gre le za dobra 2 kilometra zračne razdalje. Bolj pomembno se zdi, da horonim, iz katerega so Karantanci izpeljali svoje ime, Kahl ne povezuje s političnim ampak versko-kultnim središčem Karantancev, o čemer bo v nadaljevanju še govora.

Karantanci so po Kahu bili heterogen (običajno bi rekli polietničen) *gens* in o sestavi njegovega prebivalstva razpravlja v petem poglavju (str. 79–136). Po terminologiji, ki jo je predlagal v prvem poglavju, naj še ne bi dosegli stopnje jezikovno in kulturno kolikor toliko enotne etnije (*Ethnos*), ampak naj bi ostali na stopnji jezikovno in kulturno bolj heterogenega ljudstva (*Völkerschaft*). Da je karantanska skupnost imela heterogene (polietnične) korenine je uveljavljeno spoznanje že od Wolframovega komentarja Konverzije, ne vidim pa pravih argumentov za Kahlovo mnenje, da je ostala na stopnji ljudstva; se pravi jezikovno in kulturno heterogena. O tem nimamo niti jezikovnih niti arheoloških pričevanj. Še več, v knjigi večkrat omenjani moški grob iz Grabalje vasi/Grabelsdorf, z avarsko (bizantinsko?) pasno garnituro in merovinškim orožjem, priča nemara ravno obratno o uspešnem spajanju različnih kulturnih tradicij. Že to, da so Karantanci funkcionirali kot politična in pravna skupnost, z imenom, ki je izražalo njihovo skupno identiteto, in da so v očeh sodobnikov veljali kot slovanski *gens*, so dejstva, ki pričajo o že doseženi stopnji homogenosti in hkrati elementi, ki so morali pospeševati tudi jezikovno in kulturno poenotenje. Verjetno ne bomo nikoli (iz)vedeli, v kolikšni meri je slovanščina do konca 8. stoletja uspela izpodriniti ostale idiome v Karantaniji, vendar ne more biti dvoma, da je morala imeti daleč prevladujoče mesto, da je bil to jezik oblasti – in zato atraktiven tudi za neslovanske prebivalce Karantanije – in da je od naselitve Slovanov v pokrajino pa do konca obdobja, ki ga obravnava Kahl, vendarle preteklo najmanj šest generacij; to pa je za jezikovno in kulturno asimilacijo kar dolga doba. Navedeno prej govori za to, da so Karantanci postali tudi že kolikor toliko jezikovno in kulturno enotna skupnost, kot pa obratno. Posledično bi jih v skladu s Kahlovo terminologijo lahko označili tudi že kot etnijo.

Kar se tiče t.i. polietnične strukture Karantanije, Kahlovo obsežno razpravljanje pravzaprav ni prineslo nič bistveno novega, oziroma še manj od pričakovanega. Etnični substrat Karantancev mu poleg Slovanov predstavljajo še Hrvati (pri čemer podlago v virih poleg »hrvaških« toponimov in »hrvaškega okraja« (*pagus Chrouuati*) predstavlja tudi neomenjena

³⁰ Gl. Die Urkunden Ludwigs des Deutschen, Karlmanns und Ludwigs des Jüngeren (ed. Paul Kehr, MGH Diplomata regum Germaniae ex stirpe Karolinarum I, München 1991) 102 (za *ad Carantanam ecclesia sanctae Mariae*); Die Urkunden Arnolfs (= D- Arn.) (ed. Paul Kehr, MGH Diplomata regum Germaniae ex stirpe Karolinarum III, Berlin 1955) 42 (za *actum Carentano*); Annales Fuldenses (Neubearb. Reinhold Rau, Quellen zur karolingischen Reichsgeschichte III, Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalters 7, Darmstadt 1992, 148) ad a. 888 (za *curtis Corontana*); Die Urkunden Otto des II. (=D. O. II.) (ed. Theodor Sickel, MGH Diplomata regum et imperatorum Germaniae II/1, München 1980) 292 (za *mons Carentanus*).

³¹ S tem v zvezi se postavlja tudi vprašanje razmerja med pojmom Karanta in (*pagus*) *Carentariche* (*Karintriche*). Po listini Otona II. iz 980 se je slednji pojem, ki je pokrival tudi Gosposvetsko polje, nanašal prav na jedro Karantanije oziroma Koroške (D. O. II. 216); gl. Heinz Dopsch, Gewaltbote und Pfalzgraf in Kärnten, v: Carinthia I 165 (1975) 132 in op. 37 ter zemljevid na strani 137 (ponatisnjen tudi v: Karl Brunner, Herzogtümer und Marken. Vom Ungarnsturm bis ins 12. Jahrhundert. Österreichische Geschichte 907–1156 (Wien 1994) 67). Drugačno sliko nudi listina Arnulfa iz 898 (D. Arn. 162), kjer se je pojem *Charintariche* nanašal na zgornjo dolino Krke in prostor Selč/Zeltschach.

decima od Chrowat ob zgornji Muri),³² romanski (romanizirani) staroselci³³ in germanski drobci (Vzhodni Goti). Prisotnost slednjih izpeljuje zlasti iz besede Edlinger, za katero presumira, da gre za izpeljanko iz drugače neizpričanega gotskega **adaliggs* (v pomenu Häuptling, poglavar). Koliko ima tu prav, lahko presodijo le jezikoslovci, nedvomno pa je, da je podlaga, na kateri gradi svojo tezo o prisotnosti gotskega substrata, zelo skromna in nezanesljiva, čeprav je seveda z gotskimi drobci treba računati že zaradi njihovega političnega gospostva v koroškem prostoru v prvi polovici 6. stoletja. Zato še toliko bolj čudi, da v svoje razčlenjevanje etničnega substrata Karantancev ni pritegnil vprašanja Avarov, katerim Kahl drugače pripisuje velike vplive na Karantance. Avari, ki so v koroški prostor prišli skupaj s Slovani in mu (jim) nekaj časa tudi gospodovali, so pustili nedvomno močnejše sledi kot Goti in se kažejo tako v toponomastičnem³⁴ in nemara tudi onomastičnem gradivu³⁵ kot tudi v arheološkem materialu. Pogrešam tudi obravnavo vprašanja Bolgarov kot možnega elementa karantanskega substrata.³⁶ Izhodišče za to vprašanje je znano in že omenjeno Fredegarjevo poročilo o knezu Valuku, h kateremu se je po 630 zatekla večja skupina bolgarskih ubežnikov pod svojim knezom Alcio- kom in tam ostala okrog trideset let. Vsekakor ni izključiti, da so v tem, približno generacijo dolgem obdobju bivanja, nekateri Bolgari ostali v koroškem Podravju.

Kar bi si bilo želeli in kar bi tudi spadalo v to poglavje, je vprašanje, kako si avtor predstavlja konkreten potek etnogeneze Karantancev; kako je potekalo zlivanje teh različnih etničnih (in nemara tudi družbenih) substratov; kdaj je prišlo do oblikovanja karantanskega gentilnega imena in s tem do zaključka (določene stopnje) etnogeneze ipd.? Avtor na različnih mestih svoje knjige sicer delno posega tudi v ta vprašanja, celovito pa se problematike ne loti.

Šesto poglavje obravnava dostojanstva in (oblastne) institucije karantanske družbe (str. 137–221) in je gotovo eno med obsežnejšimi pa tudi najpomembnejšimi v Kahlovi knjigi. Na čelu karantanskega gensa je stal v latinskih virih tistega časa kot *dux* označen oblastnik. Kako so ga imenovali Karantanci, v virih ni neposrednih sporočil. Je pa moč z največjo mero verjetnosti – pravzaprav gotovostjo – meniti, da so tako Karantanci, kot tudi Slovani širšega prostora, gentilnega poglavarja označevali z besedo *knjaz/knez*. Da je ta izraz del najstarejše slovanske državnopravne terminologije, izpričujejo najstarejši starocerkvenoslovanski teksti, kot so Žitja Konstantina in Žitja Metoda in nič manj tudi Nestorjeva kronika.³⁷ V slovenskem zgodovinoписju je to vprašanje bolj ali manj razrešil že Milko Kos pred več kot šestdesetimi leti³⁸ in pridružuje se mu tudi Kahl, čeprav hkrati opozarja tudi na manj verjetno možnost, da se je imenoval *vladika*. Zlasti v jezikoslovnih krogih se je namreč odpiralo vprašanja ali ne gre tako pri Valuku (*Walluc dux Winedorum*) iz prve polovice 7. stoletja kot

³² Josef Zahn (Hg.), *Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark I* (Graz 1875) št. 77, str. 91.

³³ Tu je opozoriti, da povezovanje sinonima *krščénica* – *dekla* z družbeno strukturo alpskih Slovanov in mestom romanskega staroselskega prebivalstva znotraj nje, ki je uveljavljeno že od Linharta naprej, ni nujno. Možno ga je razlagati tudi s službovanje krščénic iz revnejših družin na vasi pri njihovih premožnejših botrah: Bogo Grafenauer, *Pripombe k drugi knjigi Linhartovega »Poskusa«*, v: Anton Linhart, *Poskus zgodovine Kranjske in ostalih dežel južnih Slovanov Avstrije 1 in 2* (Ljubljana 1981) 398.

³⁴ Gl. Kranzmayer, *Ortsnamenbuch I* (kot v op. 29) 59 sl.

³⁵ Gl. Otto Kronsteiner, *Gab es unter den Alpenlawen eine kroatische ethnische Gruppe?*, v: *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 24 (1978) 144 (zlasti sumljivo je ime *Cacatius* za kneza »Gorazda«, pa tudi *Wallucus* kneza Valuka).

³⁶ Herwig Wolfram, *Karantanija med vzhodom in zahodom*. Obri, Bavarci in Langobardi v 8. in 9. stoletju, v: *ZČ* 45 (1991) 177.

³⁷ Gl. Štih, *Plemenske in državne tvorbe* (kot v op. 12) 27 in op. 39. O pomenu Nestorjeve kronike za najstarejšo slovansko državnopravno terminologijo gl. Radoslav Katičič, *Pretorjanci kneza Borne*, v: *Starohrvatska prosvjeta* III 20 (1990) 72 sl.

³⁸ Milko Kos, *Vojvoda in knez v krajevnih imenih*, v: *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo* 24 (1943) 77–83, ponatis v isti, *Izbrane razprave* (kot v op. 7) 225–233.

pri Valtunku (*Waltunc*), ki je bil karantanski knez po 772, pravzaprav za naslov (titulaturu) in ne za osebno ime. Vsekakor se Kahl pri tem vprašanju, kot tudi glede dednosti knežje oblasti v Karantaniji oziroma že etabliranja posebnega knežjega rodu (*stirps regia*; morda boljše *genus ducale*), giblje po že uhojenih in dobro poznanih poteh. Na nova pota pa nas vodi pri interpretaciji obreda na knežjem kamnu, okrog katerega pomena in izvora je v zadnjem času prišlo do novih (poskusov) razlag.³⁹ Z naslonitvijo na stepskonomadske običaje, kjer so bili pogodbe svečano sklenjene z žrtvovanjem belega konja za boga neba in črnega goveda za boginjo zemlje, Kahl meni, da imamo pri poznanem izročilu obreda ustoličevanja opravka s sekulariziranim obrednim običajem, ki je prvotno simboliziral sklenjeno pogodbo med novim knezom in njegovim ljudstvom. Njegov izvor s tem išče na vzhodu; bil naj bi izraz stepskonomadskih, avarskih vplivov pri Karantancih.

V nasprotju s tradicionalnim, od Hanziča († 1766) in njegovega postumno objavljenega dela *Analecta seu Collectanea pro Historia Carinthiae I* (Nürnberg 1793), uveljavljenim mnenjem, da je bil sedež karantanskega kneza na Krnskem gradu ob vzhodnem vznožju Šenturške gore – torej na tistem centralnem območju, ki ga je pokrival horonim Karanta/Karenta – Kahl meni, da je knežjo rezidenco treba iskati v Možberku (Moosburg), okrog deset kilometrov zahodno od Šenturške gore. Zato pa naj bi bil Krnski grad prizorišče kulturno-žrtvovanjskih ritualov Karantancev in naj bi skupaj s Šenturško goro, na katere vrhu Kahl domneva glavno svetišče (po poročilu Christalnica so se ljudje zaradi verovanja, da ima zdravilno moč, še v 16. stol. drgnili ob razpočeno skalo na njenem vrhu; vse skupaj ima avtor za odsev opuščene predkrščanskega kulta in skala z razpoko naj bi – po analogiji s podobnimi, »kabila« imenovanimi slovanskimi kultnimi kamni – predstavljala nadčloveško vulvo, v kateri so videli podobo materinskega božanstva), tvoril njihov sakralni center.

Tezo o Možberku, kot političnemu centru Karantanije, je Kahl predstavil že pred časom⁴⁰ in za njo navedel tudi vrsto tehtnih argumentov, ki jih tukaj ne gre ponavljati. Vsekakor je avtorjeva zasluga, da je pokazal, kako kot dejstvo recipirano mnenje o Krnskem gradu kot sedežu karantanskega kneza nima ustrezne podlage v virih. Vendar hkrati te podlage v virih nima tudi teza o Možberku. Oba kraja se prvič omenjata šele v poznem 9. stoletju za časa kralja Arnulfa. Na obeh, na Krnskem gradu zagotovo, na Možberku pa z določeno mero verjetnosti (ni namreč mogoče izključiti možnosti, da gre za panonski Možberk-Blatenski kostel ali pa za bavarski Moosburg), je Arnulf tudi listinil. Medtem, ko je pri Reginu iz Prüma (na začetku 10. stoletja, vendar za opis dogodkov 880) Možberk označen kot *castrum munitissimum* in sicer na način, ki daje vtis, da gre za centralni kraj Koroške,⁴¹ vemo iz Fuldskih analov, da je Arnulf božič 888 praznoval na Krnskem gradu, ki je tako imel funkcijo vladarske pfalce in s tem prav tako vlogo centralnega kraja. In če je bil na eni strani Možberk z obrambno-vojaškega stališča gotovo boljša lokacija za sedež kneza kot Krnski grad, govori na drugi strani v prid slednjega po mojem mnenju vendarle še bolj tehten argument: ime

³⁹ Gl. zlasti Axel Huber (Hg.), *Der Kärntner Fürstenstein im europäischen Vergleich* (Gmünd/Kärnten 1997) 246 str.; Hans-Dietrich Kahl, *Solium Ducatus Carinthie. Fragen um Kärntens Fürstenstein und seine Rituale*, v: *Carinthia I* 188 (1998) 185 sl.

⁴⁰ Hans-Dietrich Kahl, *Das Fürstentum Karantanien und die Anfänge seiner Christianisierung*, v: Günther Hödl – Johannes Grabmayer (Hg.), *Karantanien und der Alpen-Adria-Raum im Frühmittelalter* (Wien – Köln – Weimar 1993) 51 sl.

⁴¹ Čeprav tudi tu mnenja niso enotna in že Hans Pirchegger, *Karantanien und Unterpannonien in der Karolingerzeit*, v: *MIÖG* 33 (1912) 309, je postavil tezo, da se opis nanaša na Blatenski kostel v Panoniji. Vse (tudi sporne) vire, ki pridejo v poštev za najstarejšo zgodovino Možberka na Koroškem je na enem mestu zbral Robert Svetina, *Quellensammlung zur Geschichte und Geschichtstradition Moosburgs in Kärnten*, v: *Moosburger Museumshefte* 7 (1999) 7 sl.

politične tvrobe, kateri je načeloval karantanski knez. Karantanija je dobila ime po s prostom Krnskega gradu zvezanim toponimom Karanta/Karenta. Zato je predvidevati, da je tam moral biti njen oblastni center in da je ime Karantanija pokrilo ves tisti prostor, do koder je segala oblast kneza s Karante-Krnskega gradu. Kahl sicer meni, da bi se ime lahko razširilo po pokrajini tudi iz njenega sakralnega središča, vendar za to ne ponudi nobenega argumenta, niti niso poznane paralele takšne vrste. Nasprotno, sočasen primer sosednje Furlanije, ki je svoje ime dobila po sedežu langobardskega in nato tudi frankovskega nosilca oblasti v Julijevem Forumu (Forum Iulii/Čedad), ali primera nekoliko kasnejših, a prav tako sosednjih dežel Štajerske, Tirolske in Goriške, ki so svoja imena dobila po matičnih gradovih svojih vladajočih rodbin (Steyer, Tirol, Gorica), kažejo in potrjujejo, da so *politični* teritoriji – in to je bila tudi Karantanija – ime dobili po svojih *oblastnih centrih*.⁴² V kolikor bi v karantanskem primeru to bil Možberk, bi bilo pričakovati, da bi pokrajina (in posledično njeni prebivalci) dobila ime, ki bi bilo izpeljano iz njega, pa ga ni. Ime Karantanije (izpričano pri Pavlu Diakonu že pred koncem 8. stol.) je tako ob stanju, ko za čas, ki ga obravnava Kahlova knjiga, nimamo drugih sočasnih virov, glavni argument, da je Krnskemu gradu potrebno dati prednost v vprašanju sedeža karantanskega kneza. Nova spoznanja in dodatne razjasnitve pa si je s tem v zvezi obetati predvsem od (še ne opravljenih⁴³) arheoloških raziskav na obeh lokacijah.

Kot neke vrste podkneze v strukturi oblasti pri Karantancih domneva Kahl bane. Bili naj bi torej drugi najvišji nosilci oblasti za knezom, institucijo pa povezuje z avarsko dediščino v koroškem prostoru. To je vsekakor možno, a nič več, kajti podlago v virih predstavljajo le štirje toponimi, tvorjeni iz besede ban (Fanning, Fohnsdorf, Faning/Baniče, Pfannsdorf/Banja ves), ki so izpovedno nujno zelo skromni. Sploh se postavlja vprašanje, ali ni teh toponimov povezovati že z avarsko dobo koroške zgodovine (konec 6. – prva desetletja 7. stol.) in ne s kasnejšo karantansko dobo in ali posledično ne odražajo oblastne strukture avarske in ne slovansko-karantanske Koroške. Glede problematike banov v Karantaniji bi bilo dobro, če bi Kahl v obravnavo v primerjalnem kontekstu – to je eno njegovih pomembnih metodoloških vodil – pritegnil tudi zgodnjerednjevsko Hrvaško, kjer so po poročilu Konstantina Porfirogeneta⁴⁴ Hrvati imeli samo enega bana (pod knezom) in tudi v kasnejši Bosni se je ta naslov vezal na eno samo osebo, le s to razliko, da so tam z njim označevali celo svojega vladarja. Vsekakor te primerjave ne podpirajo ravno Kahlove teze o večih sočasnih banih pri Karantancih. Menim tudi, da je avtor s preveliko lahkoto opredelil konjeniški grob iz Grabalje vasi/Grabelsdorf z avarsko (bizantinsko?) pasno garnituro in merovinškim mečem kot grob, v katerem je bil pokopan takšen »karantanski« ban. Na podlagi vira (arheološkega gradiva) takšen zaključek preprosto ni mogoč. Tam pokopani konjenik je lahko bil tudi marsikaj drugega. K temu je dodati, da je prišlo na isti lokaciji lansko poletje do odkritja še enega takšnega »knežjega« groba z, po časopisnih poročilih sodeč⁴⁵, identičnimi grobnimi pridatki, kar na vse skupaj meče novo luč.

⁴² Tako že Kranzmayer, Ortsnamenbuch I (kot v op. 29) 22.

⁴³ Na Krnskem gradu so leta 1939 na željo Heinricha Himmlerja sicer potekala izkopavanja, ki jih je vodil SS-Hauptsturmführer prof. dr. Hans Schleif, z željo, da bi potrdili zgodnjo prisotnost »nemštva« na jugovzhodu rajha, vendar so bile tako najdbe kot dokumentacija izkopavanja izgubljene (verjetno v vojni); objavljena so bila le prehodna in nepopolna poročila npr. v Carinthia I 129 (1939) in Kärntner Grenzruf št. 217/218 z dne 19./20. 8. 1939, gl. Gleirscher, Karantanien (kot v op. 16) 77 sl.; Hans-Dietrich Kahl, Die Karolingerpfalz Karnburg, v: Personen der Geschichte – Geschichte der Personen. Studien zur Kreuzzugs-, Sozial- und Bildungsgeschichte. Festschrift für Rainer C. Schwinges (Hg. von Christian Hesse, Beat Immenhauser, Oliver Landolt und Barbara Studer, Basel 2003) 376 sl.

⁴⁴ Constantine Porphyrogenitus, De administrando imperio (ed. Gyula Moravcsik, engl. transl. by Romilly J. H. Jenkins, Corpus Fontium Historiae Byzantinae 1, Dumbarton Oaks, Washington D. C. 1967, 144) c. 30.

⁴⁵ Kronen Zeitung, 18. 8. 2003, str. 14; Novice, št. 19, 22. 8. 2003, str. 7.

Glede županov, ki jih Kahl obravnava kot naslednjo instanco v strukturi oblasti, je pomniti, da tudi o njih ne vemo takorekoč nič trdnega. Ali so načelovali eni veliki družini (zadruga) kot meni avtor ali pa so načelovali že teritorializirani župi, kot dopušča Vilfan,⁴⁶ ostaja odprto. Prav tako ali so imeli nad seboj bana (če je ta institucija sploh obstajala pri Karantancih) ali pa so bili neposredno podrejeni knezu, kot je npr. sklepati iz seznamov prič hrvaških vladarskih listin.⁴⁷ Vsekakor problematike zgodnj srednjeveških županov (in tudi kosezov) v Karantaniji ni mogoče reševati samo znotraj njenega okvira, ker je za kaj takšnega preozek, ampak je – ob upravičeni predpostavki, da so družbene strukture slovansko opredeljenih gentes širšega prostora bile vsaj podobne in s tem primerljive⁴⁸ – potrebno smiselno pritegniti tudi gradivo širšega prostora. To po mojem mnenju vendarle kaže, da so imeli župani bolj pomemben oblastni položaj, kot jim ga hoče v Karantaniji pripisati Kahl: v ustanovni listini za Kremsmünster iz 777, ki je edini sočasen vir za institucijo župana pred koncem 8. stoletja nasploh, nastopa župan Physso kot gentilni vodja tam naseljene skupine Slovanov, ki je ni mogoče zreducirati na eno samo veliko družino, in pravnozavezujoča oseba nasproti tretjim.⁴⁹ Konstantin Porfirogenet pa celo pravi, da dalmatinski in ostali Slovani sploh nimajo arhontov (knezov) ampak župane-starešine.⁵⁰ Naslov veliki župan za vladarja pri Srbih (prvič izpričan konec 11. stoletja) je mogoče povezovati prav s takšno ureditvijo: ko se je eden od županov-starešin uspel povzpeti nad ostale in si zagotoviti oblast nad njimi, je razliko do njih izrazil tudi v svojem novem naslovu.

Seveda pri obravnavi karantanske oblastne in družbene strukture Kahl ni mogel mimo kosezov, ki še vedno fungirajo kot eden osrednjih problemov. Kahlov prispevek k reševanju tega problema je vsekakor zelo originalen. Njegova osnovna teza glede izvora kosezov, ki jih v nemščini poznamo pod imenom Edlinger, je sledeča: kosezi imajo dvojni (»domač« in tuj) izvor, ki se odraža v dvojnem imenu tega sloja. Kosezi so v pokrajino prišli ob slovanski naselitvi, kjer so naleteli na skupino, ki jim je bila po družbenem položaju podobna. Šlo naj bi za ostanke Gotov, poveljnike manjših postojank, ki naj bi se obdržali v pokrajini tudi po propadu njihovega kraljestva. Ti poveljniki, v gotščini domnevno imenovani **adaliggos* (ed. **adaliggs* v pomenu poglavar, tisti, ki je na prvem mestu), naj bi se prostovoljno podredili novim oblastnikom in bili zato sprejeti v karantansko heterogeno (i.e. polietnično) skupnost, kjer so se s kosezi prišlekov zlili v eno skupino. Pri tem naj bi dvojno poimenovanje ostalo in gotško ime so v obliki Edlinger kasneje prevzeli Bavarci in Franki.

Prvo vprašanje, ki se postavlja pri Kahlovi tezi je, ali je takšen razvoj, kot ga domneva sploh verjeten (ali je mogoč puščam ob strani, kajti mogoče je vse, kar ni v nasprotju s pozitivnimi dejstvi). Ali je socialnogodovinsko verjetno, da bo neka bolj ali manj koherentna družbena skupina potem, ko naj bi se iz dveh različno imenovanih korenin zlila v eno samo, še naprej obdržala dve različni imeni, s katerima naj bi označevala *samo sebe*? Seveda ni verjetno. Še toliko bolj, ker naj bi se ena od teh dveh korenin (domnevno gotška) v nov sloj

⁴⁶ Sergij Vilfan, *Rechtsgeschichte der Slowenen bis zum Jahre 1941* (Grazer Rechts- und Staatswissenschaftliche Studien 21, Graz 1968) 58; isti, *Zgodovinska pravotvornost* (kot v op. 25) 190 sl.

⁴⁷ Marko Kostrenčič (ur.), *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae I (743–1100)* (Zagreb 1967) št. 3 (852), 20 (892), 28 (950?) itd.

⁴⁸ Podrobnejšo utemeljitev gl. pri Peter Štih, *Strukture današnjega slovenskega prostora v zgodnjem srednjem veku*, v: *Slovenija in sosednje dežele med antiko in karolinško dobo. Začetki slovenske etnogeneze / Slowenien und die Nachbarländer zwischen Antike und karolingischer Epoche. Anfänge der slowenischen Ethnogenese I* (izd./Hg. Rajko Bratož, Situla 39 – Razprave SAZU I/18, Ljubljana 2000) 376.

⁴⁹ Gl. Wolfram, Salzburg – Bayern – Österreich (kot v op. 8) 366 sl.; Matthias Hardt, *Der Suppan. Ein Forschungsbericht*, v: *Zeitschrift für Ostforschung* 39 (1990) 162.

⁵⁰ Constantine Porphyrogenitus, *De administrando imperio* (kot v op. 44) c. 29.

zlila iz podrejenega izhodišča in zato bi bilo še toliko prej za pričakovati, da se bo ob (domnevnem) zlitju v eno družbeno skupino zanjo uveljavilo tudi eno samo ime (namreč dominantnega dela skupine, se pravi koseško).

Drugo vprašanje, ki se zastavlja je, koliko je utemeljena Kahlova izpeljava besede Edlinger iz presumirane gotske **adaliggs*. Kot je bilo rečeno že zgoraj, lahko sodijo o tem vprašanju le jezikoslovci, medtem, ko lahko zgodovinar k temu doda sledeče. Izhodišče za Kahlovo etimologijo je njegova ugotovitev, da je beseda Edlinger »nemška po glasovni podobi, ne pa po pomenu«. S tem hoče povedati, da si je pod imenom Edlinger, če res ima za osnovo besedo *Adel*, predstavljati bolj ali manj visok plemiški položaj; to pa naj bi bilo v nasprotju s položajem kosezov, ki so bili »privilegirani kmetje-vojaki v posebnem položaju«, skratka neplemiči. Zaradi te pomenske neskladnosti meni, da izvora besede Edlinger ni mogoče iskati v osnovi *Adel* ampak drugje; našel jo je v **adaliggs*. S takšnim sklepanjem bi se lahko strinjali, če bi bilo njegovo izhodišče točno. Vendar je tu Kahl zadevo prejudiciral in proglasil koseze za kmete-vojake, čeprav tega za zgodnji srednji vek ne vemo oziroma ne moremo trditi. Nasprotno je Hauptmann že natančno pred petdesetimi leti na konkretnih primerih *dokazal*, da so bili (posamezni) kosezi še v 12. stoletju v socialnem oziru izenačeni z ministerialnim plemstvom, kar razume kot etapo v njihovem padanju po družbeni in pravni lestvici.⁵¹ In tudi Vilfanova rekonstrukcija koseščine na vzhodnem obrobju Ljubljane, ki je pokazala, da je koseški dvor lahko obsegal sto hektarjev, prav tako kaže, da so kosezi prvotno morali imeti visoko mesto v družbeni strukturi.⁵² Mnenje, da imamo pri kosezih opraviti z neke vrste karantanskim oziroma alpskoslovanskim (proto)plemstvom (ali so se do tega privilegiranega položaja povzpeli kot knežja družina ali kako drugače, puščam tu ob strani), ki je bilo nato deloma integrirano v novo, v glavnem z Bavarske prihajajoče plemstvo, deloma (večinoma?) pa je začelo izgubljati svoj prejšnji privilegiran položaj, se zdi dobro utemeljeno. Bavarski (nemški) sosedje so tako ob stiku s Karantanci (alpskimi Slovani) lahko videli v kosezih skupino, ki se je vsaj do neke mere pokrivala z njihovimi predstavami o plemstvu in so jih temu ustrezno poimenovali z Edlinger.⁵³ Ta razlaga izvora nemške besede Edlinger za koseza se zdi vsekakor bolj sprejemljiva od Kahlove teze.

Še manj trdnih zaključkov in ugotovitev prinaša naslednje, sedmo poglavje knjige (str. 222–291). Pa vendar ga je kljub temu šteti za enega med najpomembnejšimi v knjigi. V njem obravnava gentilnoreligiozno sakralno strukturo Karantanije, za katero je Kahl v primerjalnem kontekstu prepričljivo pokazal, da je *morala* obstajati tudi pri Karantancih, pa čeprav za to ne bi imeli nobenega vira, in da je predstavljala enega od glavnih strukturnih elementov njihove majhne ekumene. Ta našim očem zastrt, a nujen element vsake predkrščanske gentilne družbe, je začel kazati pri Karantancih prve konkretne konture pred nekaj leti z odkritjem okrog trideset centimetrov velikega marmornatega torza iz St. Martina am Silberberg (severno od Šentvida na Glini), ki ga je prav Kahl prepričljivo identificiral kot upodobitev slovanskega božanstva (Triglav?) in ga s tem umestil v karantansko sakralno sfero.⁵⁴ Njen center umešča avtor na podlagi različnih indicev na področje Karante/Karente, se pravi Šenturške gore, na katere vrhu – kot je bilo omenjeno že zgoraj – je v poznem 16. stoletju odstranjena razpočena skala nekdanj morda predstavljala materinsko božanstvo,

⁵¹ Hauptmann, Staroslovenska družba (kot v op. 27) 75 sl., zlasti 122.

⁵² Vilfan, Koseščina v Logu (kot v op. 25); isti Rechtsgeschichte (kot v op. 46) 60 sl.

⁵³ Gl. Sergij Vilfan, Kmečko prebivalstvo po osebnem položaju, v: Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog II: Družbena razmerja in gibanja (Ljubljana 1980) 291.

⁵⁴ Že v monografiji Der Millstätter Domitian. Abklopfen einer problematischen Klosterüberlieferung zur Missionierung der Alpenslawen Oberkärntens (Vorträge und Forschungen Sonderband 46, Stuttgart 1999) 38 sl.

medtem, ko naj bi na lokaciji Krnskega gradu bilo glavno kultno mestno, v katerega neposredni bližini si Kahl predstavlja tudi zborna mesto (*veča*) Karantancev s knežjim kamnom. To so vse seveda nujno le hipoteze in zgoraj so bili tudi že predstavljeni argumenti, da je Krnski grad prejkone vendarle bil sedež karantanskega kneza.

Obstoj sakralne sfere predpostavlja tudi obstoj posebne družbene skupine, ki je imela monopol nad njo oziroma jo je upravljala. Lahko si predstavljamo, da je svečeništvo, ki je nasplošno evidentno iz (kasnejših) poročil o Slovanih, in ki je v Karantaniji z novo politiko kneza in z začetkom širjenja krščanstva nujno začelo izgubljati svoje družbene pozicije, imelo eno glavnih vlog v uporih, ki so v šestdesetih letih 8. stoletja pretresali kneževino. Sled tega sloja se je po Kahlovem mnenju morda ohranila v t.i. vojvodskem kmetu, kosezu iz Blažnje vasi/Blasendorf pri Celovcu, ki je v poznem srednjem veku po dednem pravu na knežjem kamnu ustoličeval novega koroškega vojvodo. Ta naj bi bil sekulariziran naslednik vrhovnega karantanskega svečenika-šamana, ki naj bi svoj sedež imel prav v Blažnji vasi in naj bi tudi pripadal kosezom. Glavni argument, oziroma natančneje povedano slaboten indic, za to hipotezo je Kahl prav ime kraja samega, ki ga – ob predpostavki, da izvira najkasneje iz 8. stoletja – etimološko povezuje z *blag/blazen* (**blaz*) s semantičnim jedrom »kultno neoporečen«. Zopet so etimologi in jezikoslovci tisti, ki so v prvi vrsti poklicani, da o tem novem predlogu⁵⁵ razlage imena Blažnja vas povedo svoje mnenje. Zgodovinar lahko samo ugotovi, da vrsta stvari, na katere je v veliki meri opozoril že Kahl sam, te teze ravno ne podpira.

Najprej gre tu za tradicijo poznanih virov o ustoličevanju, znotraj katere poznajo le mlajši viri od Otokarja iz Geule in Janeza Vetrinjskega naprej dednost ustoličevalca znotraj enega (koseškega) rodu, medtem, ko po času nastanka starejša vrinka v Švabsko zrcalo o tem ne veda nič.⁵⁶ Kahl skuša to ob naslonitvi na Grafenauerjeve analize razložiti s tem, da je predloga obeh vrinkov nastala v času investiturnega spora in boja za novo obliko volitev kralja v Nemčiji; napisana naj bi bila v gregorijanskem reformnem duhu in naj bi tudi za svetne kneze »priporočala« kot vzor ideal svobodnih volitev po kanonskem principu idoneitete. Ob tem, da, če prav vidim, s takšno interpretacijo obeh vrinkov praktično zanika njun viroslovni pomen in vrednost za proučevanje obreda samega, mora biti vsakomur, ki je bral Grafenauerjevo in za njim tudi Kahlovo⁵⁷ utemeljevanje, da je predloga za oba vrinka v Švabsko zrcalo nastala v drugi polovici 11. stoletja, jasno, kako skromne, samo iz širših razmer v cesarstvu izpeljane argumente sta lahko ponudila za svojo datacijo. Nastanek predloge vrinka v času, ki ga presumirata, še zdaleč ni zagotovljen in s tem tudi njena interpretacija v Kahlovem smislu ne. Dokler je tako, govori *starejše* izročilo ustoličevanja proti kontinuiteti dednega vojvodskega kmeta v zgodnji srednji vek.

Podobno je po mojem mnenju tudi z Blažnjo vasjo. Ta se prvič sicer omenja že 980, vendar kot kraljeva zemlja, ki je takrat prišla v privatne roke (koroškega vojvode, Salijca Otona »iz Wormsa«).⁵⁸ A kontinuiran razvoj iz karantanskega obdobja naprej v Blažnji vasi, ki ga zagovarja Kahlova teza o tamkajšnjem vojvodskem kmetu-kosezu kot sekulariziranem

⁵⁵ Poleg etimologije, ki jo je predlagal Kranzmayer, Ortsnamenbuch II (kot v op. 29) 33 in jo Kahl edino pozna, gl. tudi France Bezljaj, Eseji o slovenskem jeziku (Ljubljana 1967) 96; isti, Zbrani jezikoslovni spisi II (ur. Metka Furlan, Ljubljana 2003) 1044; isti in Alenka Šivic, Leksikološke glose, v: Jezik in slovstvo 17 (1971/72) 43 sl. Med temi različnimi predlogi je seveda lahko pravilen največ eden!

⁵⁶ Gl. Grafenauer, Ustoličevanje (kot v op. 3) 74 sl.

⁵⁷ Hans-Dietrich Kahl, Der »Richter des Landes« zu Kärnten in Überlieferungen des sogennanten Schwaben-spiegels, v: Carinthia I 190 (2000) 137 sl.

⁵⁸ D. O. II. 216.

nasledniku glavnega karantanskega šamana, predpostavlja posledično tudi posestno-lastniško kontinuiteto. To pa ni v skladu z *dejanskim* stanjem, ki na začetku posestne tradicije Blažnje vasi pozna najprej kraljevo in nato vojvodovo lastnino in s tem jasno diskontinuiteto v posestno-lastniški strukturi. Ali ni zato morda tudi Blažnje vasi šteti v skupino sekundarnih, postkarantanskih koseških naselbin? To domnevo potrjujejo tudi raziskave poljske razdelitve v Blažnji vasi Hansa Krawarika, po katerem »bi lahko vojvodski kmet opravljal koseško funkcijo najprej od 11. stoletja«. ⁵⁹ In nenazadnje, Blažnja vas je od Krnskega gradu, domnevnega kultnega središča Karantancev, kar precej oddaljena. Razdalja znaša več kot pet kilometrov zračne črte in, kar se mi zdi zelo pomembno, z njim nima niti vidnega stika. Ali ni nekoliko nenavadno, da bi bil domnevni sedež glavnega karantanskega svečenika toliko oddaljen od svetišča, za katerega naj bi bil pristojen? Ali ne bi bilo prej pričakovati ravno obratno? Skratka, podlage, na katerih poskuša Kahl rekonstruirati karantansko sakralno strukturo so tako skromne in nezanesljive, da je – razen dejstva, da je takšna sakralna struktura morala obstajati – vse še povsem odprto.

Veliko impulzov za nadaljnja razmišljanja in raziskave daje tudi naslednje, osmo poglavje monografije, ki je posvečeno vprašanju gospodarskih podlag karantanske družbe (str. 292–315). Tudi tu ni moč povedati veliko trdnega, vendar je predvsem pomembno, da se tudi to vprašanje postavi na dnevni red. Tu ne gre samo za vprašanje, od česa (in kako) so ljudje živeli ampak tudi npr. za vprašanje povezav med karantansko gospodarsko in družbeno strukturo: je obstajala proizvodnja (orožja npr.), ki je bila monopolizirana v rokah določenega sloja ali skupine; je moč privilegiranih družbenih slojev temeljila predvsem na agrarni produkciji in lastniških odnosih znotraj nje ali pa sta pri tem imela pomembno vlogo tudi obrt in trgovina; je mogoče računati s tujci kot nosilci določenih gospodarskih dejavnosti (visokospecializirane obrtne dejavnosti, rudarstvo, trgovina na daljše razdalje); so obstajali produkti, ki so bili morebiti zanimivi tudi za zunanje trge? To in podobno so vprašanja na katera nemara nikoli ne bomo dobili (jasnih) odgovorov – tudi na tem področju si je še največ obetati od novih arheoloških odkritij –, a kljub temu je uspelo Kahlu v relativno kratkem poglavju vsaj v obrisih skicirati gospodarstvo pri Karantancih. Temeljna ugotovitev je, da je v primerjavi s predhodnim Norikom, katerega ekonomsko uspešnost je simboliziralo noriško železo, eksportirano po sredozemskem bazenu, prišlo do velikega gospodarskega upada in nazadovanja. Večina prebivalstva je v Karantaniji živela na razmeroma primitiven agrarni način in uporabljala orodja, ki so pomenila korak nazaj od predhodnih rimskih. Prevladovalo je poljedelstvo s pašništvom in planšarstvom. V ospredju je bila predvsem preskrba za lastne potrebe, denarnega plačilnega prometa ni bilo, čeprav po drugi strani ni izključiti pridobivanja žlahtnih kovin (npr. izpiranje zlata iz Drave). Specializirana obrtna proizvodnja je bila prejkone slabo razvita, čeprav jo orožje, brez katerega ni šlo, predpostavlja. Določena specialna znanja in s tem nastavke za obrtno dejavnost predpostavlja tudi vsaka gradbena dejavnost, ki je imela ambicije preseči običajne minimalne bivanjske potrebe. Vsekakor lahko soglašamo s Kahlom, da je moral biti življenjski standard za večino ljudi v Karantaniji zelo nizek.

Nikakor pa se ne morem strinjati z avtorjevim zaključkom, da se v času obstoja karantanske kneževine ni izoblikovala specifična in zaključena (materialna) kulturna skupina znotraj njenih meja, kar razume kot podporo svoji tezi, da je pri Karantancih etnogenski razvoj pripeljal samo do izoblikovanja posebnega ljudstva in ne etnije. S tem se ne morem strinjati

⁵⁹ Hans Krawarik, *Weder Weiler noch Dörfer, Zur neuen methodologischen Konzeption siedlungsgenetischer Forschung*, v: *MIÖG* 110 (2002) 108.

iz dveh razlogov. Najprej, ker je povezovanje določene (arheološke) kulturne skupine ali kulture s točno določeno (politično-)etnično skupnostjo metodološko napačen in (v arheologiji) že precej časa opuščen pristop.⁶⁰ Vzpostavljane korelacij med arheološko kulturo in etničnostjo je pripeljalo do največjih možnih interpretativnih zmot, ki jih najbolj ilustrira – ker je nemara najbolj poznana – Kossinova germanska teorija, zgrajena na njegovi t.i. »poselitveno arheološki metodi«, ki ji Kahl na tem mestu v bistvu sledi.⁶¹ Zato je pričakovanje, da bi se pri Karantancih lahko izoblikovala specifična in z mejami njihove kneževine (etnije) zaokrožena materialna kultura anahronistično; vprašanja v tej smeri so zgrešena in odgovori so zato lahko le napačni. Drugič se s tem Kahlvim mnenjem ne morem strinjati zato, ker vidi v materialni kulturi merilo za določanje dosežene stopnje v etničnem razvoju. V razliko od prejšnje točke, kjer izhaja iz že opuščenih teoretsko-metodoloških pristopov, uvaja Kahl na tej točki povsem nov teoretsko-metodološki pristop soodvisnosti med stopnjo materialne kulture in stopnjo etničnega razvoja. To pa bi bilo potrebno šele utemeljiti – in dvomim, da je to mogoče – in ne samo trditi.

Deveto poglavje (str. 316–400) je posvečeno problemom meja Karantanije. Zanimivo je, da bolj poglobljena in natančna razprava o teh vprašanjih niti ni tako stara, zaključki pa so (bili) zelo različni.⁶² Zato ne čudi, da je avtor temu vprašanju posvetil veliko pozornost, kar kaže že obseg poglavja samega, ki je poleg onega o dostjanstvih in institucijah najboljše v knjigi. Generalno je za ta segment karantanske zgodovine zelo pomembno avtorjevo opozorilo, da obseg Karantanije ni bil nujno vedno enak in da se je npr. obseg Borutove Karantanije lahko (nemara celo verjetno) razlikoval od Karantanije po koncu zmagovitih avarskih vojn, v katerih so prejkone sodelovali tudi karantanski vojaški oddelki. V metodološkem oziru postavlja ta ugotovitev pod vprašaj izpovednost virov 9. stoletja za rekonstrukcijo meja Karantanije v 8. stoletju.

Na konkretnem nivoju je Kahl z novimi argumenti zavrnil tezo o posebni kneževini Liburniji ob zgornji Dravi in Muri, ki naj bi obstajala poleg Karantanije in o kateri je ne tako dolgo tega potekala pri nas polemika v Zgodovinskem časopisu.⁶³ Z novimi argumenti je tudi potrdil in utrdil domnevo, ki jo je (kar je manj znano) prvi izrazil že Ernst Klebel⁶⁴ in dodatno utemeljil Wolfram, da je pasus v darovnici kralja Arnulfa za Waltunija iz 895, ki govori o podelitvi ob spodnještajski Savi, kasnejša interpolacija v besedilo listine (vsaj za tri kraljeve

⁶⁰ Zelo dobro je v slovenskem prostoru to problematiko predstavila Irena Mirmik Prezelj, *Re-thinking Ethnicity in Archeology*, v: *Slovenija in sosednje dežele med antiko in karolinško dobo. Začetki slovenske etnogeneze / Slowenien und die Nachbarländer zwischen Antike und karolingischer Epoche. Anfänge der slowenischen Ethnogenese I* (izd./Hg. Rajko Bratož, Situla 39 – Razprave SAZU I/18, Ljubljana 2000) 581 sl., zlasti 592 sl.

⁶¹ O Kossinovi teoriji oz. o pomenu arheoloških najdb za presojo etničnih vprašanj gl. poleg predhodne op. tudi Bogo Grafenauer, *Ob tisočstiristoletnici slovanske naselitve na današnje slovensko narodnostno ozemlje*, v: Pavel Diakon (Paulus Diaconus), *Zgodovina Langobardov (Historia Langobardorum)* (Maribor 1988) 346 sl.

⁶² Wolfram, *Conversio* (kot v op. 5) 78 sl.; isti, *Salzburg – Bayern – Österreich* (kot v op. 8) 75 sl.; Heinz Dopsch, *...in sedem Karinthani ducatus intronizavi...* Zum ältesten gesicherten Nachweis der Herzogseinsetzung in Kärnten, v: *Regensburg, Bayern und Europa. Festschrift für Kurt Reindl* (Hg. Lothar Kolmer und Peter Segl, Regensburg 1995) 127 sl. (s karto na str. 133); Andrej Pleterski, *Mitska stvarnost koroških knežjih kamnov* (Zbirka Zgodovinskega časopisa 17, Ljubljana 1997) 42 sl.; Kahl, *Solium Ducatus Karinthie* (kot v op. 39) 218 sl.

⁶³ Pleterski, *Mitska stvarnost* (kot v op. 62) 42 sl.; Peter Štih, *O vojvodskem stolu in Liburniji ter o metodi in znanstveni korektnosti neke razprave*, ZČ 51 (1997) 113 sl.; Andrej Pleterski, *Lepi, grdi, zli. O metodah, Liburniji, Karantani, vojvodskem stolu, Konverziji in Brižinskih spomenikih*, v: ZČ 52 (1998) 232 sl.; Peter Štih, *Za zaključek*, v: ZČ 53 (1999) 110; Andrej Pleterski, *Vozi me vlak v daljave*, v: ZČ 54 (2000) 113; Peter Štih, *Pojasnilo*, v: ZČ 54 (2000) 116.

⁶⁴ Gl. Kurt Reindl, *Die bayerischen Luitpoldinger 893-989. Sammlung und Erläuterung der Quellen (Quellen und Forschungen zur bayerischen Geschichte N. F. 11, München 1953) 6 in op. 41*

kmetije v Rajhenburgu/Brestanici je to zanesljivo, še vedno nekoliko manj za posest v Krškem oziroma na Krškem polju). Ugotovitev ni pomembna samo za vprašanje južne meje Karantanije (v postavarskem obdobju), ampak še bolj za zgodovino karolinške Karniole, za katero nimamo tako izpričane nobene vladarske podelitve; kasnejši konstrukt pa je tudi tam navedeno ime *marchia iuxta Souwam*. Glede znamenite razsodbe Karla Velikega iz 811 o cerkvenoupravni razdelitvi Karantanije med Salzburg in Oglej po reki Dravi, ki da teče po sredini pokrajine, iz česar bi bilo možno sklepati, da se je na jugu Karantanija raztezala tudi v slovensko Posavje in Posavinje, je Kahl mnenja, da te trditve (o Dravi kot sredinski reki) ne smemo jemati dobesedno in da je Oglej v Karantaniji dobil manj kot Salzburg, vendar je to na daljši rok kompenziral s podreditvijo istrskih škofij na sinodi v Mantovi 827. Menim, da je v tem vprašanju potrebno pritegniti mnenju Reinharda Härtla,⁶⁵ da je listina iz 811 za problematiko južne meje Karantanije brezpredmetna. Karl Veliki se je namreč zaradi argumentov, ki so dajali prav tako oglejski kot salzburški strani (na eni strani *antiquitas* svojih pravic, na drugi *auctoritas* papeža), znašel pred nalogo razsoditi tako, da njegova vloga pravičnega sodnika ne bo postavljena pod vprašaj in da hkrati v tem sporu ne bo poraženca. Kot izhodišče za delitev tako velike pokrajine, kot je bila Karantanija, je prišla že od vsega začetka – še zlasti pri v tistem času običajnemu preferiranju mokre meje – lahko v poštevsamo Drava, ki edina predstavlja resnično jasno razmejitveno črto. Ob izrecnem priznanju, da imata obe sprti strani enakovredno pravico, je moral Karel Veliki objekt spora z dobesedno salomonsko pravičnostjo razdeliti na dva enaka dela: Drava je tako morala biti razglašena za sredinsko črto, ne glede na to, ali je to tudi resnično bila. Izjava, da teče Drava po sredini Karantanije je tako lahko izvirala iz potrebe, da se razsodba cesarja prikaže kot pravična in dokler bo obstajala možnost takšne interpretacije, tako dolgo listine iz 811 v diskusiji o južni meji Karantanije ni mogoče uporabljati.

Po zavrnitvi nekaterih starejših poskusov določiti meje Karantanije, kjer imamo na eni strani opraviti z, kot pravi, maksi (Wolfram), na drugi pa z mini (Pleterski) Karantanijo, je skušal Kahl rešiti to vprašanje s ponovnim pretresom že poznanih virov in tudi s pritegnitvijo novih v obravnavo. Rezultat je nekakšna midi Karantanija (za čas okrog srede 8. stoletja), pri kateri Kahl loči prostor, katerega pripadnost je verjetna in prostor, ki je lahko pripadal Karantaniji (zemljevid na str. 392). Trdo jedro naj bi tako tvorila dolina Drave od klavž pri Sachsenburgu in izliva Mölla na zahodu do približno Radelj na vzhodu. Vanjo naj bi zagotovo spadala tudi zgornja dolina Mure od njenega izvira v Lungau do izliva Murice. Južno mejo so predstavljale Karavanke, vzhodno Kor- in Gleinalpe, na severu pa glavni alpski greben med zgornjo Anizo in Muro. Kot ozemlje, za katerega z manjšo mero verjetnosti dopušča, da je tudi spadalo h Karantaniji pa šteje dolino Zilje nekje do Mauthena in Kötschacha, zgornjo dolino Drave do Kristeinbacha v Pustertalu, zgornjo dolino Aniže med približno Radstadtom na zahodu in Pürggom na vzhodu ter pri nas slovenjegraški konec do razvodja pri Vitanju.

Zlasti kar se tiče pripadnosti Ziljske doline in zgornje doline Drave h Karantaniji menim, da je bil Kahl po nepotrebnem preveč skeptičen. Za mejo Karantanije v sektorju Ziljske doline imamo poročilo Pavla Diacona, da je prišel v prvi četrtini 7. stoletja pod oblast furlanskih Langobardov »okoliš Slovanov, ki se imenuje *Zellia*, do kraja z imenom *Medaria*« in da so tamkajšnji Slovani plačevali *pensio* duksom v Čedadu vse do časa vojvode Ratchisa (737–744).⁶⁶ Po danes uveljavljenem mnenju je *regio Zellia* (spodnja) dolina Zilje s svojimi

⁶⁵ Reinhard Härtel, Das Ostarrîchi-Millennium in Innerösterreich, v: *MIÖG* 106 (1998) 337 in op. 44.

⁶⁶ Paulus Diaconus, *Historia Langobardorum* (kot v op. 15) IV 38. Glej k temu komentar Boga Grafenauerja v: Pavel Diakon (kot v op. 61) 192 in op. 66, 67.

pritoki,⁶⁷ Medaria pa Maglern/Meglarje pri Thörlu/Vratih ob Ziljici, ker je na Hoischhüglu že v pozni antiki stal kastel, katerega strateški pomen je evidenten: na koroški strani je kontroliral in zapiral staro rimsko cesto, ki je po Kanalski dolini povezovala furlanski in koroški prostor.⁶⁸ Vendar Langobardi po poročilu Pavla Diakona niso zasedli celotnega okoliša *Zellia*, ampak samo tisti njegov del, ki je (bil za njih strateško pomemben in je) segal do (*usque*) Meglarij: to pa je gledano iz Furlanije lahko le dolina zgornje Ziljice.⁶⁹ Spodnja Ziljica in dolina Zilje po tej najbolj plavzibilni in danes splošno sprejeti interpretaciji nista spadali pod oblast furlanskih Langobardov, ali drugače povedano: spadati sta morali h Karantaniji. In tudi če zaradi kakršnihkoli že razlogov zgornja interpretacija ne bi držala in bi Langobardi kontrolirali tudi dolino Zilje, se je langobardska zasedba spornega ozemlja končala že pred sredo 8. stoletja in je ta prostor torej v vsakem primeru šteti h Borutovi Karantaniji.

V zvezi s pripadnostjo zgornje doline Drave zahodno od sachsenburških klavž h Karantaniji 8. stoletja je temeljni vir seveda dotacijska listina bavarskega vojvode Tasila III. za samostan v Innichenu iz leta 769, kjer je podeljena posest segala *usque ad terminos Sclavorum*.⁷⁰ Če bi bilo v listini govora o *terminos Carantanorum* potem ne bi moglo biti nobenega dvoma, tako pa pušča Kahl odprto, da to lahko ni bila meja Karantanije ampak da so tamkajšnji Slovani morda imeli »težko opredeljiv poseben položaj«. Za to ne vidim nobene prave možnosti. Najprej, pričakovati od listine iz 769, da bo v njej zapisano karantansko ime, pomeni morda imeti prevelike zahteve: to bi bila namreč najstarejša nesporna omemba karantanskega imena sploh! Poimenovanje *Sclavi* tako dobro ustreza času, v katerem je listina nastala. Nadalje, z misijonom povezano ustanovitev samostana (*propter incredulam generationem Sclavanorum ad tramitatem veritatis deducendam*), je najlažje povezati z razmerami v Karantaniji, kjer je po Hotimirjevi smrti izbruhnil, tretji, največji in tudi proti krščanski veri uperjen upor. Ustanovitev Innichena in s tem zvezana naloga misijonarjenja je razumljiva le v kontekstu sočasnih karantanskih dogodkov. In končno, da je prostor ob zgornji Dravi spadal v Karantanijo, nam potrjuje še en vir: že omenjena razsodba Karla iz leta 811. Po njej je bila *provincia Karantana* (to je najstarejša listinska omemba karantanskega imena!) cerkveno-upravno razdeljena po reki Dravi. Da je bil tu očitno mišljen tudi njen zgornji tok, izhaja iz naracije dotične listine, kjer je rečeno, da se je oglejski patriarh Ursus v sporu in procesu, ki je sledil, skliceval na to, da je Karantanija (kot naslednica nekdanjega Notranjega Norika) še pred prihodom Langobardov v Italijo leta 568 spadala pod oglejsko cerkev, o čemer pričajo sinodalni zapiski, iz katerih izhaja, da so *predictae Karentane provincie civitates* spadale pod oglejsko cerkev. S *civitates* so seveda lahko mišljena le nekdanja noriška mesta in škofijski sedeži Aguntum, Teurnia in Virunum. Prostor Lienza, kjer je nekoč stal Aguntum, so torej tudi šteli v okvir Karantanije.

Eno od orodij, s katerim si je Kahl obilno pomagal pri ugotavljanju mej Karantanije, so kosezi oziroma njihova razprostranjenost. Pri tem je izhajal iz predpostavke, da gre za staro-karantansko (in ne širšo alpskoslovansko) institucijo ali z drugimi besedami: tam kjer so bili kosezi, tam naj bi bila Karantanija. Problem je ta, da poznamo koseze tudi v okoljih, ki zagotovo niso spadala h Karantaniji (v Posavju npr.). Zato Kahl predpostavlja, da gre pri delu

⁶⁷ Strukturo zgodnesrednjeveške poselitve tega prostora, ki jo je mogoče slediti še v 8. stoletje, je izluščil Hans Krawarik, *Zur frühen Besiedlung der »Regio Zellia«*, v: *Carinthia I* 186 (1996) 463 sl.

⁶⁸ Gl. Franz Glaser, *Frühes Christentum im Alpenraum. Eine archäologische Entdeckungsreise* (Darmstadt 1997) 88 sl.; Gleirscher, *Karantanien* (kot v op. 16) 21 sl.

⁶⁹ Gl. Klaus Bertels, *Carantania. Beobachtungen zur politisch-geographischen Terminologie und zur Geschichte des Landes und seiner Bevölkerung im frühen Mittelalter*, v: *Carinthia I* 177 (1987) 99 sl.

⁷⁰ Gl. op. 18.

kosezov za sekundarno kolonizacijo, kar je verjetno tudi res (vendar to velja tudi za koseze znotraj Karantanije-Koroške!). Toda kriterijev in argumentov, na podlagi katerih bi bilo mogoče trditi, da so npr. kosezi v Posavju in Posavinju rezultat takšnega sekundarnega razvoja, ni predstavil in je povsem subjektivno razsojal o tem vprašanju. Z metodološkega stališča takšnega postopanja ni mogoče braniti, kot tudi ne prelaganja dokazovanja na druge. Ravno to namreč počne Kahl, ko postulira kranjske in spodnještajerske koseze kot sekundarne in hkrati od tistih, ki bi menili drugače, pričakuje, da dokažejo nasprotno. Takšno stališče je nesprejemljivo, saj ima nalogo podati argumente v prvi vrsti tisti, ki tezo postavi. Dokler ne bo razrešeno vprašanje (če sploh kdaj bo), katere koseške naselbine izvirajo iz zgodnjega srednjega veka in katere so rezultat kasnejšega razvoja in dokler ne bo s tem v zvezi razjasnjeno vprašanje ali so kosezi samo starokarantanska ali morda širša, alpskoslovanska institucija, ni videti prave možnosti, da bi s pomočjo razširjenosti kosezov reševali vprašanje meja Karantanije in zato so vsi tovrstni poskusi na sedanji stopnji védenja nujno obsojeni na neuspeh.

Deseto, ne čisto zadnje, pa vendar zaključno poglavje knjige (str. 401–412) se ukvarja z vprašanjem, kaj je nastalo iz tako rekonstruirane karantanske države in Karantancev. Odgovor nakazuje že njegov naslov »Obglavljena etnogeneza«. Uvedba grofovske uprave po uporu Ljudevita Posavkega, odprava domačih knezov, integracija v frankovski pravni in družbeni red, skratka konec politično-državnega okvirja, so stvari, ki so povzročile propad karantanskih gentilnih struktur in s tem podlag za nadaljnji obstoj in razvoj. V primerjavi s Čehi ali npr. Bavarci, ki so uspeli ohraniti vse do danes, gre resnično za obglavljeno oziroma nedokončano etnogenezo. Posledica je bila, da so Karantanci postali »disponibilna masa prebivalstva«, ki je stala na razpolago za nove etnične procese. Toda ta tragični razvoj – in tu se je povsem strinjati z avtorjem – je prejkone šele omogočil, da je v nekem drugem času in ob ugodnih pogojih prišlo v novi etnogenezi do oblikovanja slovenstva. In čeprav so Slovenci začetke svoje nacionalne zgodovine retrogradno povezali prav s Karantanijo, v kateri so videli oziroma še vedno vidijo zlato dobo svoje zgodovine, ki jim po teh predstavah teče od takrat kontinuirano naprej,⁷¹ je šele propad karantanske zgodbe omogočil nastanek slovenske. Med zgodnj srednjeveško Karantanijo in Karantanci na eni in sodobno Slovenijo in Slovenci na drugi strani tako ni neposredne, premočrtne in generične razvojne povezave: Karantanci niso bili niti Slovenci niti so predniki Slovencev; so samo eni od njihovih prednikov. Prav tako je njihova državna tvorba imela poteze, ki jo opredeljujejo kot slovansko, vendar zopet: to niso bili začetki slovenske državnosti. Nosilec in nadaljevalec tradicije stare Karantanije je postala Koroška, ki je prevzela njeno ime – vendar v drugi vlogi: izgubilo je svoj etnični pomen in postalo deželno. Bavarci, Franki in ostali, ki so prišli, so prav tako kot karantanski »staroselci« postali prebivalci Koroške in s tem posledično Korošci.

Stvari o katerih Kahl razpravlja v tem poglavju in o katerih je v preteklosti že večkrat pisal,⁷² so temeljnega pomena za razumevanje razmerja med Karantanci in Slovenci in s tem tudi za razumevanje etnogeneze Slovencev. Gre za pomemben prispevek k demistifikaciji

⁷¹ Gl. Peter Štih, Slovenske predstave o slovensko-nemških odnosih v srednjem veku, v: *Studia Historica Slovenica* 1 (2001) 313 sl.

⁷² Npr. Hans-Dietrich Kahl, *Wer ist in Kärnten »autochton«? Anmerkungen zur Bevölkerungsgeschichte zwischen Karawanken und Tauern*, v: *Carinthia I* 186 (1996) 419 sl.; isti, *Der Mythos vom Zollfeld/Gospodsvetsko polje*, v: Andreas Moritsch (Hg.) *Karantanien – Ostarrichi 1001 Mythos (Unbegrenzte Geschichte – Zgodovina brez meja 5, Klagenfurt/Celovec – Ljubljana – Wien 1997)* 51 sl.; isti, *Slowenen und Karantanen. Ein europäisches Identitätsproblem*, v: *Slovenija in sosednje dežele med antiko in karolinško dobo. Začetki slovenske etnogeneze / Slowenien und die Nachbarländer zwischen Antike und karolingischer Epoche. Anfänge der slowenischen Ethnogenese II* (izd./Hg. Rajko Bratož, Situla 39 – Razprave SAZU I/18, Ljubljana 2000) 978 sl.

uveljavljene podobe nacionalne zgodovine Slovencev, ki (je) gradi(la) na kontinuiteti s Karantanijo. A vendar je potrebno k temu tudi dodati, da čeprav zgodovina Slovencev ni kontinuirano ali generično nadaljevanje karantanske zgodovine, ima slednja vendarle zelo pomembno in konstitutivno vlogo v procesu formiranja Slovencev kot naroda. Eden od temeljnih pogojev za to je oblikovanje lastne identitete, »mi«-občutka in zamejitve nasproti drugim. Ena od središčnih točk takšne identitetne identifikacije je prav prepričanje v dolgo zgodovino skupnosti; če te zgodovine ni, jo je potrebno konstruirati in projicirati v daljno preteklost. Tudi pri Slovencih ni bilo bistveno drugače. Ko so se ti proti koncu 18. stoletja začeli oblikovati kot moderen narod, sicer z jezikom kot centralno identifikacijsko in zamejitveno točko, se je postavilo tudi vprašanje njihove skupne zgodovine. Njeni začetki so bili v duhu takratnega časa prepoznani v času kralja Sama in Karantanije. Tako konstruirana nacionalna zgodovina, ki je bila po vzoru drugih evropskih narodov projicirana nazaj, v obdobja, ko narodov v sodobnem smislu sploh še ni bilo, je imela velik emancipatoričen in identifikacijski pomen za Slovence; postala je eno od osišč njihove identitete in temeljna sestavina njihovega nacionalnega imaginarija. Znotraj tega imaginarija je pripadalo Karantaniji, v kateri so videli svojo prvo lastno državo in najsvetlejšo točko svoje v glavnem z negativnimi atributi percipirane preteklosti, prav posebej visoko mesto. V tem smislu je torej Karantanija imela pomembno vlogo v etnogenezi Slovencev; ne kot realno, ampak kot imaginarno izhodišče slovenskega naroda in ne v zgodnjem srednjem veku, ampak v času razsvetljenstva in romantike.

Knjigo formalno zaključuje enajsto poglavje (str. 413–435), v katerem je Kahl povzel svoje ugotovitve; kot slovenski povzetek je to poglavje prevedeno tudi v slovenščino (str. 473–495). Na koncu sta dodana še dva precej obsežna ekskurza. V prvem avtor kritično in odklonilno obravnava slovenske in nemške avtohtonistične teorije (str. 436–460), drugi pa je namenjen Brižinskim spomenikom (str. 461–471), kjer predlaga, da bi njihov jezik poimenovali proto- oziroma predslovenski. Na žalost je bil ta prispevek spregledan v bibliografiji Brižinskih spomenikov v njihovi zadnji in dopolnjeni znanstvenokritični izdaji,⁷³ ki je izšla ob razstavitvi teh rokopisov v ljubljanski Narodni in univerzitetni knjižnici spomladi 2004. Sledijo (po slovenskem povzetku) še seznam virov in literature ter registri virov, oseb, krajev, stvari in avtorjev (str. 497–562).

S knjigo Hansa-Dietricha Kahla je tako na knjižne police prišlo delo, ki v marsikaterem pogledu širi horizonte našega vedenja o Karantaniji; morda celo bolj kot katerokoli delo pred njim. V njem je uspel rešiti številna vprašanja, a postavil je še veliko več novih. Na nek način je paradoksalno, da je po Kahlovi monografiji odprtih in vprašljivih več stvari iz karantanske zgodovine kot pred njenim izidom. Vsekakor podoba Karantanije, ki jo je naslikal, marsikje odstopa od tradicionalne slike. Knjiga je tako tudi pomemben impulz za nadaljnja poglobljena raziskovanja, kjer si je želeli, da bi poleg zgodovinarjev in arheologov bolj intenzivno sodelovali predvsem specialisti za jezikoslovna vprašanja različnih vrst. Kljub evidentno velikemu naporu, ki ga je Kahl vložil v to delo, in kljub temu, da je (zgodovinsko) znanost marsikje prignal do meja njenih spoznavnih zmožnosti, je njegova podoba karantanske države v velikem delu zelo hipotetična. To odpira polje argumentirane znanstvene diskusije – tudi pričujoči prikaz skuša iti v tej smeri – ki je neizogibna, če hočemo stvari pomakniti naprej. In ne glede na to, koliko se strinjamo z avtorjevimi pogledi, je nesporno, da je Hans-Dietrich Kahl napisal zelo pomembno knjigo, mimo katere ne more iti noben raziskovalec karantanske preteklosti. Temu priznanju je potrebno dodati tudi občudovanje, da je v svojih visokih letih zmogel intelektualni napor, potreben za takó kapitalno delo.

⁷³ Brižinski spomeniki. Monumenta Frisingensia. Znanstveno kritična izdaja (ur. Darko Dolinar in Jože Faganel, tretja in dopolnjena izdaja, Ljubljana 2004) 191.